

PÕHISEADUSLIKU ASSAMBLEE NELJAS ISTUNG

4. oktoober 1991

Juhataja T. Anton

Tere hommikust, head kolleegid! Kell on minut või paar üksteist läbi. Algamas on Põhiseadusliku Assamblee neljas istung. Palun istuda oma kohtadele! Teeme kohaloleku kontrolli. 60-st Põhiseadusliku Assamblee liikmest on kohal 35. Meil on vaja kõigepealt kehtestada päevakord. Juhatus on teile kätte andnud päevakorra projekti, mis eisel juhatuses koosolekul arutati läbi toimekondade juhtidega. Kas te olete jõudnud päevakorra projektiga tutvuda? Panen päevakorra projekti hääletamisele. Hääletame. Poolt on 28, vastu ei ole keegi, erapooletuid on 2. Seega on assamblee otsustanud arutada täna väljajagatud päevakorda projekti järgi. Meil on põhjust tänast istungit alustada sellest, et tänada lisaks härra Ando Lepsile kolleeg Jüri Adamsit ja härra Kalle Kulbokit, et nad on õla alla pannud põhiseaduse projekti väljatöötamisele, esitades omalt poolt ühe projekti. Juhatus on planeerinud esitatud põhiseaduse eelnõude tutvustamist selles järjekorras, nagu need on esitatud Põhiseaduslikule Assambleele. Härra Ando Leps soovis oma eelnõu tutvustamiseks aega 45 minutit. Esimesena on sõna härra Ando Lepsil. Palun!

A. Leps

Lugupeetud Põhiseadusliku Assamblee liikmed ja juhatus! Kõigepealt pean tänama härra Linnart Mälli, kes mulle teatud ootamatusena esitas 27. septembril minu põhiseaduse eelnõu Põhiseadusliku Assamblee kõrge kohtu ette.

Tegemist on inimesega, kes on veidi kursis kriminaalõiguse ja kriminoloogiaga, seega kriminaalteadustega, mitte aga riigiõigusega. Miks ma üldse koostasin põhiseaduse eelnõu? Asi on nimelt selles, et ma olen ajakirjanduses kommenteerinud nii põhiseadusesse puutuvaid küsimusi üldse kui ka konkreetseid põhiseaduste eelnõusid. Nii tutvustasin ma 12. juulil 1989. aastal ajalehes "Kodumaa" professor Igor Gräzini koostatud Eesti Demokraatliku Sotsialistliku Vabariigi põhiseaduse maketti. 1980. aasta jaanuari lõpus ilmus mul pikem artikkel "Õhtulehes" põhiseaduse mõningatest teoreetilistest seisukohtadest. 11. mai 1990. aasta "Päevalehes" kommenteerisin dotsentide Edgar Talviku ja Jüri Kaljuvee koostatud Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu. Eelnõu on avaldatud "Eesti Juristi" 1990. aasta kolmandas numbris. See eelnõu on ainukesena avaldatud ning ma teen oma ettekandes selle kohta ka mõningaid viiteid või märkusi, kui lubate, olgugi et ametlikult seda siia esitatud ei ole. Mõlemad eelnõud on ühtlasi läbi arutatud Eesti Akadeemilises Õigusteaduse Seltsis, mida senini pean kõige tugevama õigusteadusliku ning seadusandliku potentsiaaliga koguks.

Peale selle palus minult "Postimehe" toimetus käesoleva aasta juunis artikleid põhiseaduslike küsimuste kohta, kuna teema on aktuaalne ja meie riigiõigusteadlased olid sellest kirjutamast keeldunud. 5. juulil ilmus artikkel "Kes on õiguskantsler?", 30. juulil "Riigivõimu lahususe ja

tasakaalustamise põhimõtted" ja 9. augustil "Kodanikuõiguste probleem tulevases põhiseaduses". Kirjutatud ja augusti algupoole "Postimehe" toimetusele edastatud oli ka artikkel "Rahvas ja põhiseadus", mis pidi augusti keskel ilmuma, aga millegipärast ei ilmunud. Seal oli öeldud, et tuleb taasiseseisvuda, aitab ebamäärasest üleminekuajast, ja seepärast pidasin ebaotstarbekaks ajutise põhiseaduse väljatöötamist, mida soovitas 7. ja 8. augustil "Postimehes" küllalt lühinägelikult justiitsminister härra Jüri Raidla.

Ei ole midagi pikaajalisemat kui ajutine. Kuna härra Raidla kogus Pärnusse selle seltskonna, kes pidi välja töötama Eesti Vabariigi ajutise põhiseaduse eelnõu, siis mina suure kiiruga, s. t. mõne päeva jooksul, isegi Tallinna–Moskva rongis koostasingi härra Raidla & Co-le vastukaaluks mitteajutise põhiseaduse eelnõu. Peale 23. augustit, millal ma esitasin põhiseaduse eelnõu härradele Rüütli, Savisaarele ja Kelamile, ei ole ma eelnõu teksti puudutanud. Ma oleksin võinud ju seda teha, kuid see oleks tähendanud teatud mõttes teistele järelejooksmist. Minu arvates ei ole ka soliidne jääda viimase eelnõu esitajaks. Selge on aga praegu see, et mida rohkem variante on otsustajatel ees, seda parem on. Teie hulgas on suhteliselt vähe juriste ja ka neid juriste, kes on seadusandlusega kokku puutunud. Et aga kõik saaksid kaasa rääkida, on minu arvates väga oluline, et teil oleksid valmis eelnõud olemas, siis tekib hea võimalus arutleda konkreetsete küsimuste üle. Mida võtta aluseks, et säilitada järjepidevus? Loomulikult on mul võetud põhimall 1937. aasta põhiseadusest. 1920. aasta põhiseadust peetakse võib-olla küll tollase Euroopa üheks kõige demokraatlikumaks, kuid juristina tunnen, et tollane esituslaad ei sobi. Selles mõttes on 1937. aasta põhiseadus nüüdisaegsem ja asjalikum. Arvan, et 27. septembril proua Endre ning härrade Runneli, Seppa ja Tarto poolt Põhiseadusliku Assamblee juhatusel üle antud 1937. aasta Eesti Vabariigi põhiseadus ettepanekuga võtta see assamblee töö aluseks on korrektne, sest juriidiliselt on põhiseadus kehtiv ka praegu. Seda ei ole keegi tühistanud. Ma toonitan eriti: juriidiliselt on põhiseadus kehtiv ja kui me tahame Eesti riiki taastada õigusliku järjepidevuse alusel, siis peame õigusliku järjepidevuse alusel lähtuma ka sellest põhiseadusest.

Kuid 1937. aasta põhiseadus omakorda on Eesti Maapäeva Vanemate Nõukogu 21. veebruari 1918. aasta manifesti, Asutava Kogu poolt 4. juunil 1919. aastal vastu võetud Eesti Vabariigi valitsemise ajutise korra ning Eesti Vabariigi 1920. aasta ja 1933. aasta põhiseaduse õigusjärglane. Nii et minu, härra Raidla juhitud töögrupi ja teiste – ma kuulsin eile, et eelnõud on esitanud ka härrad Kulbok ja Adams – põhiseaduse eelnõusid tuleb võtta kui abimaterjale 1937. aasta põhiseaduse uuendatud variandi koostamisel. Mitte mingil juhul ei tohi üht või teist praegu esitatud eelnõu võtta aluseks põhiseaduse koostamisel. Aluseks jääb ikkagi 1937. aasta põhiseadus, kuna see kehtib juriidiliselt ka praegu.

Mismoodi võiks 1937. aasta põhiseadusega töö käia Põhiseaduslikus Assamblees? Väga lihtsalt. Ette võetakse 1937. aasta põhiseaduse tekst ning selle kui alusdokumendiga hakatakse võrdlema

esitatud eelnõude tekste. Eile rääkis mulle professor Ilmar Rebane, kes on ülemnõukogu presiidiumi nõunik ja ka riigiõiguse ekspertkomisjoni liige, et nad olid võrrelnud esitatud põhiseaduse eelnõusid ning enamikus punktides lähevad need kokku 1937. aasta põhiseaduse mõttega või edastavad seda. Põhiseadusliku Assamblee töö korraldusest. Asi on enam kui kummaline, tuletab meelde rohkem komsomolikoosolekut. Ma ei ole küll kunagi komsomolis olnud, kuid paar korda olen seda kõrvalt näinud. Telesaates käesoleva aasta 19. septembri õhtul teatas Põhiseadusliku Assamblee juhataja härra Anton, et 20. septembril hakkavad nad arutama ühte põhiseaduse eelnõu, ja nii see kahjuks ka toimus. 20. septembri Põhiseadusliku Assamblee istungil läks härra justiitsminister kõnetooli ja esitas põhiseaduse eelnõu kui töögrupi juht. Proua Lauristini küsimusele, kes nimetatud eelnõu esitas ja kuidas härra Jüri Raidla sattus üldse kõnetooli, ei osanud härra Anton ega härra Raidla vastata. See ei olnud muidugi džentelmenlik tegu. Tegelikult oleks pidanud Põhiseaduslik Assamblee välja kuulutama tähtaja, mis ajaks peavad põhiseaduse eelnõud olema laekunud juhatusesse, ning siis oleks tulnud loosida välja järjekord, milline eelnõu kuulatakse ära esimesena, mis kuupäeval ning kui palju aega antakse ettekandjatele (see peab olema kõigil võrdne). See oleks olnud asja korrektne ja igati demokraatlik lahendus.

Põhiküsimused. Millised on põhiseaduslikud küsimused? Eks ikka kõige tähtsamad. Kuid millised küsimused on kõige tähtsamad? Siit hargnebki probleemide probleem. Pikalt seletada üht või teist õiguslikku protseduuri ei ole arvatavasti põhiseaduse kohane. Kui võrrelda Eesti eelmisi põhiseadusi ja esitatud eelnõusid, siis struktuur on enam-vähem sama. Minul on 11 peatükki ja 115 paragrahvi, härradel Talvikul ja Kaljuveel 99 paragrahvi, härra Raidla juhitud grupil 15 peatükki ja 162 paragrahvi, 1937. aasta põhiseadus sai hakkama 14 peatüki ja 150 paragrahviga. Ilmselt ei tekita kahtlusi selliste peatükkide olemasolu nagu "Üldsätted", "Kodanike põhiõigused ja kohustused", "Vabariigi Valitsus", "Riigikontroll", "Kohus", "Kohalik omavalitsus", "Riigikaitse" ja "Põhiseaduse muutmise". Kas on vaja eraldi peatükki "Välislepingud"? Muide, 1937. aasta põhiseaduses oli välislepingute, rahanduse ja riigieelarve ning õiguskantsleri jaoks vaid kaks paragrahvi. Arvan, et tuleks kinni pidada 1920. aasta põhiseaduse struktuurist, kus see on eraldi peatükina sees – "Riigimaksud ja eelarved". Võib-olla on parem "Rahandus ja riigieelarve", nagu on härra Raidla töörühma projektis. Minu arvates ei ole mingit põhjust aga välislepingute kohta eraldi peatükki teha. Ka seadusandluse peatükk on liigne, sest ainult Riigikogu annab välja seadusi. Peatükkide järjekorral on üks oluline nüanss. Kui härra Raidla töörühma eelnõus on juba kirjas, et meil on riigipea, kelleks on president, siis peab see peatükk olema enne Riigikogu peatükki, mitte vastupidi. Kui Riigikogu on ees, siis peaks olema ka kirjas, et ta on kollektiivne riigipea. Kui riigipeaks on tunnistatud president, siis olgu ta riigipea ja siin pole mõtet pead liiva sisse pista. Mõned kardavad presidendivõimu nagu tuld. Minu eelnõu preambulas on selgelt kirjutatud, et kõrgeim võim on rahva käes, mida juhivad rahva poolt valitud Vabariigi President, Riigikogu ning

Vabariigi Valitsus võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel. Seda peetakse arvatavasti minu eelnõu üheks puuduseks. See ei ole puudus, vaid, vastupidi, eelnõu tugevus. Praegu on vaja tugevat, õigem oleks öelda, tugevdatud presidendivõimu, mitte aga anarhiat ja majanduslikku laostatust. Fikseeritud õiguste ja kohustustega president oleks see, kes ei laseks ühiskonda laiali valguda, oleks kooshoidja. Me ei saa lubada 1920. aastate olukorda, kus üks valitsuskriis järgnes teisele, me ei saa lasta ajalugu korduda selles halvas mõttes. Pidage meeles, et valitsus on see mootor, kelle tegevusest oleneb paljus meie inimeste heaolu. Samas me ei tohi unustada vaikiva ajastu ja Konstantin Pätsi ainuisikulise valitsemisaja riigiõiguslikku ja majanduslikku tulemust. 1937. aasta põhiseaduses oli valitsuse peatükk peale presidendi peatükki ja alles siis tuli Riigikogu. Trükis ainsana avaldatud härrade Talviku ja Kaljuvee eelnõus on kahjuks öeldud, et Riigikogul on täielikud volitused valitsuse tegevuse kontrollimiseks. Tegelikus elus juhtub ikka nii, et mitmest võimust püüab üks, näiteks president või valitsus, juhtohjad oma kätte võtta, tehes seda isegi seadusandluse raames. Ka see on omaette konkurents – olgugi et nende funktsioonid on jaotatud, täidab üks või teine oma ülesandeid ikkagi paremini. Näiteks praegu on minu arvates valitsus teguvõimsam kui ülemnõukogu esimees oma meeskonnaga. Kas selles on midagi halba? Ma arvan, et ei ole. Meile kõigile on teada ülemnõukogu küllalt loid tegevus seaduseelnõude üle otsustamisel ja nende vastuvõtmisel. Siin on muidugi mitmeid põhjusi. Presidendi tugevdatud võim n.-ö. hanejalgadel, mis tegelikult ei kujuta teab mis tugevat võimu, on see, mille abil saab kiiresti ja operatiivselt lahendada mõningaid väga vajalikke küsimusi. Näiteks augustikuu riigipöördekatse ajal istus ülemnõukogu esialgu kodus, nii imelik kui see ka ei olnud. Kui meil oleks olnud valitud president, siis oleks saanud nii mõnigi küsimus kiiresti lahendatud. Siinjuures tahan presidendivõimu kartjatele öelda, et minu eelnõus on president küll seotud. Paragrahv 52 ütleb, et Vabariigi Presidendi otsused ja dekreedid kehtivad, kui nad kannavad Vabariigi Presidendi allkirja ja peaministri ning vastava haldusorgani ministri kaasallkirja. Kus on siis presidendi diktatuur, julgen ma küsida.

Peatükkide põhiküsimused. Üldsätetest pean olulisimaks § 2: "Eesti Vabariigi territoorium on lahutamatu tervik, mille riigipiir on kindlaks määratud 2. veebruari 1920. aasta Tartu rahulepinguga." Tõsi, piir Lätiga hiljem natuke muutus, aga see ei ole suur häda. Lähtuma peame ikkagi Tartu rahulepingust, kas te tahate seda või ei taha. Paragrahv 8: "Eesti Vabariigi riigihümni sõnad ja viisi määrab seadus." Arvan, et see on põhiseaduslik küsimus. Või tahab teist osa laulda härra Ernesaksa loodud Eesti NSV hümnid? Eesti kodanike põhiõigused ja kohustused. Väga tähtis on § 29: "Iga kodaniku õigus ja kohustus on ise endale tööd leida. Riik abistab töö leidmisel." Turumajanduse põhimõte on ju selles, et ettevõtted teevad majandusliku tõusu lainel töökohti juurde, langusperioodil aga töökohtade arv väheneb. Inimestel tuleb võidelda töökohtade eest. Elu on võitlus, midagi pole parata. Ainult nii saab paremini elada. Riigi poolt määratud töökohad ehk teiste sõnadega sotsialism ei vii elu edasi.

II peatükk "Eesti kodanike põhiõigused ja kohustused". Seal ei ole arvatavasti vaja eraldi rõhutada kodanike vabadusi, sest õigused ja kohustused ongi need piirid, mille vahele mahub kodanike vabadus. See on selline peatükk, kus kunagi ei tea, kui palju neid õigusi ja kohustusi on õige sisse panna. Alati võib rohkem ja võib ka vähem. Üldnormid on ju siin teada, kuid siiski. Härra Raidla töögrupi eelnõu § 13 ütleb, et Eestis ei ole surmanuhtlust. Arvan, et see on veidi vastutustundetu ja ei tulene ka 1937. aasta põhiseadusest. Kristlased, härrad Laar ja Hallaste, võivad selle peale muidugi hüüda, et see on jõle inimõiguste rikkumine. Esiteks, iga riik otsustab seda ise, kas surmanuhtlus kehtib või mitte. Ja teiseks, kriminaalõigusteadlasena ma väidan, et Eestimaal peab surmanuhtlus tahtliku tapmise eest säilima. Härra Laari ja Hallaste manipulatsioon surmanuhtluse teemal on toonud ainult palju segadust ja muud mitte midagi. Surma on meil väga pika aja jooksul mõistetud ainult isikuid, kes on pannud toime tahtliku tapmise kvalifitseeritud asjaoludel.

III peatükk "Rahvas" on võtmepeatükk. Siit koorub välja hääleõiguslikkus, mis on vahetult seotud kodakondsusega. Paragrahvis 39 on öeldud, et hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud 18-aastaseks ja olnud vahetpidamata vähemalt kolm aastat Eesti kodakondsuses. Nii oli see ka 1937. aasta põhiseaduses. Väikeriik peab ennast kaitsma. Väikeriikides on kodakondsuse saavutamine palju raskem kui suurriikides. Seega peab põhiseaduses andma selge lahenduse, kes on hääleõiguslik ja kes ei ole, kes saab valida ja olla valitud, kes mitte. Need on küsimused, mis me peame ise julgelt lahendama. Mõned arvavad, et me peame kogu aeg arvestama seda, mida näeb ja ütleb välismaa. 50 aastat ei öelnud välismaa peaaegu mitte midagi ja vaevalt tal nüüdki on õigust meile midagi öelda. Ei tohi kuidagi ära unustada, et meie praegune olukord on eriline, ainulaadne, ja sellelt pinnaselt, mis meil praegu on, me hakkame kehtestama oma reegleid. Aga põhireegel olgu äärmiselt lihtne: teha kõik vajalik eesti rahvuse säilimiseks. Praegu on täiesti selge, et meile ei ole kodakondsus enam mitte mingi juriidiline küsimus, vaid puhtalt poliitiline. Põhiseaduses peaks olema ka fikseeritud – ilmselt kodanike õiguste ja kohustuste peatükis, s. o. II peatükis –, millised on välismaalaste ja kodakondsuseta isikute õigused ja kohustused. See võiks olla nii, et neile on garanteeritud kõik õigused nagu teistelegi kodanikele, välja arvatud hääletamisõigus, s. t. õigus valida ja olla valitud, ja teenimine sõjaväes. See oleks tähtis paragrahv, mis aitaks lahendada muulaste vastuseisu. Nullvariant ei kõlba kuhugi. See on vaid põhjendamatu hirm. Praegune rahvastiku koosseis ei taga eestlastele oma riigi püsimist, me jääme üsna pea vähemusse. Asjad on nii, nagu nad on, see on Nõukogude Liidu kommunistliku režiimi pikaajalisuse teene, pikaajalise poliitika tagajärg. Oleks nii veel veidi edasi läinud, siis oleksid venelased saanud rõõmsalt hüüda: "See kõik on Venemaa, millega mingitel tšuhnaadel, s. t. eestlastel, ei ole midagi pistmist." Teile, lugupeetud Põhiseadusliku Assamblee liikmed, ei tohiks olla saladuseks IV Genfi konventsiooni neljas punkt, mis keelab okupeerival riigil muuta demograafilist struktuuri okupeeritaval territooriumil. Seepärast on minul veendumus, et Eesti kodakondsus saadakse ainult

Eesti kodaniku lapsena sünni teel. Edasi, Eesti kodakondsust võidakse anda ka isikuile, kes oskavad eesti keelt, tunnevad eesti ajalugu ja kultuuri, annavad lojaalsusvande, loobuvad kõikidest teistest kodakondsustest ja ei nõua kodakondsust oma perekonna teistele liikmetele, kes ei vasta Eesti kodanikele esitatavatele nõuetele. Ajatsensus on iseendastmõistetav tingimus, kusjuures stardipauk muulastele kõlas Eesti Vabariigi taasiseseisvumise momendist. Arvesse ei tule okupatsiooniperiood aastail 1940–1991 sündinute kohta ega vanus. Vaat nii on lood kodakondsusega.

Ajateenistuses olevaid isikuid ei tohi jätta valimisõigusest ilma, nagu seda teevad härrad Talvik ja Kaljuvee ning härra Raidla juhitud töögrupp. Eesti Vabariigi armees, meid kaitsvas armees peab igapäev olema valimisõigus. Kahtlen ka selles, et kõik kinnipidamisasutustes viibijad jäetakse valimisõigusest ilma. Nii on see härradel Talvikul ja Kaljuveel ning härra Raidla juhitud töögrupi eelnõus. Fakt on see, et kodanikel, kes on seaduslikus korras tunnistatud vaimuhaigeks või teovõimetuks, ei ole hääletusõigust. Sama peatüki § 44 on ka olulise tähtsusega. Rahvahääletuse korras on 50 000 hääleõiguslikul kodanikul õigus tõkestada seaduse vastuvõtmise, muutmise või kehtetuks tunnistamise küsimus. Sellekohane ettepanek esitatakse väljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule, kes paneb eelnõu rahvahääletusele. Kui rahvahääletusel seaduseelnõu poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu, siis omandab see seadusjõu. See puudub nii härrade Talviku ja Kaljuvee kui ka härra Raidla juhitud töögrupi eelnõus. Olgugi, et ka nemad on oma eelnõudes rõhutanud, et kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas, järgivad nad sisuliselt seda põhimõtet vähe.

IV peatükk "Vabariigi President". Seal tekitab vaidlusi arvatavasti § 48. Esimene lõige ütleb, et Vabariigi President valitakse ametisse viieks aastaks. Võib-olla on seda Eesti rahvale palju. Ta tüdineb ära, arvesse tuleks siiski nelja-aastane tähtaeg. Lõige 2 ütleb, et presidendikandidaat peab olema vähemalt 45 aastat vana. Nii oli see ka 1937. aasta põhiseaduses. Võidakse väita, et härra Savisaar ei saagi kandideerida. Tõsi, ei saa. Kuid põhiseadust ei tehta ühe konkreetse isiku jaoks, vaid kogu rahva jaoks. Presidendikandidaat peab olema olnud vahetpidamata Eesti kodakondsuses ja vähemalt kümne aasta kestel enne valimisi omanud elukohta Eesti Vabariigi territooriumil. Seda kohta tuleb küll parandada. Seda tuleb täiendada mõttega, et poliitvangid, kes viidi vägivallega karistust kandma väljapoole Eesti Vabariigi piire, tahaksid osaleda valimistel, s. t. valida ja olla valitud. Täiendus tuleb seega teha §-desse 39 ja 61. Sama paragrahvi lõike 3 loetellu, kes esitavad kandidaadi Vabariigi Presidendi kohale, tuleks kolmanda punktina teha arvatavasti täiendus, et see võimalus on ka 50 000 hääleõiguslikul kodanikul.

V peatükk "Riigikogu". Pakun §-s 61 välja, et Riigikogus on 99 liiget. Arvan, et Eesti on natuke liiga väike kahekojalise Riigikogu jaoks. Riigikogu valitakse kolmeks aastaks. Olen seisukohal, et kolm aastat on esialgu paras aeg, sest meil puudub elukutseliste poliitikute kaader. Mõni küll arvab, nagu oleks Eesti liiga väike, et siin üldse saaks tekkida elukutseliste poliitikute kaader, et tegemist

hakkab ikkagi olema poolpoliitikutega. Arvan, et see seisukoht ei ole päris täpne. Valitud asjaarmastajad tüdinevad ja ongi parem, kui nad kiiremini vahetuvad ning ilma hakkavad tegema elukutselised parlamendiliikmed. See on iseenesest loomulik protsess. Hiljem võivad nad ilmselt seda kolme aastat ju muuta. Kahekojalist parlamenti Eesti ei vaja, kuna väikeriikides ei ole kahekojalised parlamendid moes. Kirja läks § 62 näol ka mõtte, et Riigikogu liikmed ei tohi töötada riigiametis.

VI peatükk "Vabariigi Valitsus". Mainiksin vaid § 83 lõiget 2, kus on kirjas, et kui peaminister ei saa täita peaministri ülesandeid, siis täidab neid vanim Vabariigi Valitsuse liige. Nii oli ka kirjas 1937. aasta põhiseaduses. On avaldatud arvamust, et kui Vabariigi Valitsuse vanim liige on loll, mis siis saab. Nii ei saa arutleda, Vabariigi Valitsuses ei tohi olla lolle ministreid.

VII peatükk on "Riigikontroll", VIII "Kohus", IX "Kohalik omavalitsus", X "Riigikaitse" ja XI "Põhiseaduse muutmise". Mõtlesin pikalt, kas panna eraldi peatükina ka "Eelarve", nagu see on 1937. aasta põhiseaduses, kuid siis loobusin ning panin eelarve Vabariigi Valitsust käsitlevasse peatükki. Paragrahvi 79 punkt 2 ütleb, et valitsus juhib vabariigi majanduselu ja koostab riigieelarve ning esitab selle Riigikogule kinnitamiseks hiljemalt 70 päeva enne eelarveaasta algust. Härra Raidla juhitud töögrupi eelnõus on olemas ka XI peatükina "Rahandus ja riigieelarve" ning arvatavasti on see ka hea. Kuid siiski arvan, et kogu see riigieelarve kinnitamise jant väärib eraldi seadust.

Kohtute puhul olen kindlal positsioonil, et meil ei pea olema mitte Eesti Vabariigi Ülemkohus, vaid ikkagi Eesti Vabariigi Riigikohus. Praegusel kujul peab prokuratuur kaduma. Paragrahvi 96 kohaselt täidavad riikliku süüdistaja ülesandeid kohtuministri järelevalve ja juhatuse all Riigikohus ning alamastme prokurörid ja abiprokurörid.

Üks õrnemaid kohti on alati riigi keskorganite ja kohalike omavalitsuste suhted. Tavaliselt on need suhted põhiseadustes küllalt vähe fikseeritud, et mitte end liigselt siduda. Püüdsin ka seda teed minna. Ja § 106 ütleb, et riigi ja kohalike omavalitsuste suhted realiseeruvad maksu- ja investitsioonipoliitika kaudu. Seega on jäetud omavalitsustele minu arust küllalt vabad, isegi võib-olla liiga vabad käed.

Kaitsejõud nähakse minu eelnõus ette mitte teisele riigile kallaletungiks, vaid ikka oma riigi kaitseks. Mandrieestlased on võimelised vahest sõda kuulutama vaid mereriigile, nagu seda on Saaremaa ja Hiiumaa, rohkemaks jõudu ei ole. Kuid härra Raidla juhitud töögrupp on küllalt sõjakas. Paragrahv 123 ütleb, et Riigikogu kuulutab Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõja. Põhiseadust muuta on minu eelnõu kohaselt võimalik ka rahvaalgatuse korras 50 000 hääleõiguslikul kodanikul, vt. § 112 punkti C. Austame ikkagi rahvast, kuna tema on kõrgeima riigivõimu kandja.

Mõni sõna põhiseaduse keelest. Põhimõtteline küsimus on, kas kasutada rahvusvahelisi termineid

või püüda saada hakkama eesti keelega. Pooldan isiklikult vaid eesti keele kasutamist. Sel juhul peaks läbi minema härrade Kaalepi ja Runneli mõte, et presidendi asemel on meil riigivanem. Võib-olla oleks "president" siiski parem, sest "riigivanemat" on küllaltki halb tõlkida teistesse keeltesse. See tähendab muidugi kogu eelnõu puhastamist rahvusvahelistest terminitest. Miks ma seda ei teinud? Minu eelnõu valmis mõne päevaga ja mul ei olnud ühtegi keelemeest käepärast. Härra Raidla töögrupis oli keelemeheks härra Hint, kuid meie seadusandlus ei tunne paraku väljendust "miski käesolevas paragrahvis ei takista seadusega ettenähtud erikonfiskeerimist". Ei julge öelda, et oleks kunagi näinud, et mõni seadus, selle üksikosa või paragrahv hakkaks peale sõnaga "miski". Kui lahtise taeva all koosoleku pidamise õigust võib piirata (vahepealt on sõnad ära jäänud), nagu öeldakse § 32 lõikes 2, siis ka kinnine hoov asub tavaliselt lahtise taeva all jne. Ma ütlesin siiski, et keelemehed peavad teksti keelelist õigsust uurima juristide juuresolekul ja nende juhendamise all. Põhiseaduslik Assamblee peaks tõsiselt kaaluma ka rahvusliku julgeolekuga seonduvate probleemide paigutamist põhiseadusesse, kuna see teema on väga aktuaalne ja vajab ilmselt põhiseaduslikku lahendust.

Lõpetuseks tahan veel kord rõhutada, et Eesti Vabariigi põhiseadus peab olema presidentaalne, nagu on aluseks võetav 1937. aasta põhiseadus. Seda tingib eelkõige meie riigi majanduslik kaos. Me ei saa lubada seda anarhiat, mis oli 1920. aastatel. Demokraatia suureneb samas tempos, kuidas meie riik ja meie ise muutume tugevamaks. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Aitäh, härra Leps! Teile on ka mõned küsimused. Esimesena saab küsimuse esitamiseks sõna härra Hallaste. Palun! Härra Hallastet ei ole praegu saalis. Teisena soovib küsimust esitada härra Lebedev.

V. Lebedev

(Küsimus esitatakse vene keeles.)

Juhataja

Härra Lebedev! Ma olen sunnitud tegema teile kõigepealt kaks märkust. Esimene on seotud sellega, et vastavalt assamblee reglemendile on meie töökeel eesti keel. Ma loodan, et on võimalik tõlkida teie jutt eesti keelde ja sel teel siiski reglementi täita. Teine märkus on seotud sellega, et te esitasite küsimuses mitmeid ettepanekuid ja seetõttu teie küsimused võtsid rohkem aega, kui see oleks vajalik. Aitäh siiski küsimust esitamast! Palun nüüd tõlge eesti keelde!

[V. Lebedevi küsimuse tõlge]

Härra Lebedevi küsimuse sisu seisnes selles, et härra Lepsi esitatud eelnõu teises ja viiendas punktis, kus on räägitud keelest ja piiriküsimusest, tekkis temal kahtlus, kas seoses nende piiriküsimuste tõstatamisega ei ole tegemist territoriaalsete pretensioonidega Venemaale.

Mis puudutab keelt, siis ta avaldas arvamust, et võib-olla sellisel juhul peaks võtma kasutusele ka mingid teised keeled, kas siis türki keele või midagi taolist. Ma palun vabandust, ma ei saa nii pikka

monoloogi tõlkida. On võimalik tõlkida ainult lausehaaval.

A. Leps

Kui lubate, ma vastan. Ma ei ole kursis Moskvas toimunud rahvusvahelise inimõiguste konverentsi materjalidega, kuna see vist alles lõppes. Kuid ma tahan ütelda siin seda, et nagu ajakirjanduses on juttu olnud, ei ole meie lugupeetud rahvussuhete minister esinenud selles küsimuses kõige korrektsemalt. Ta on vist Peterburis. Nagu televiisoris eile või üleüle näha oli, on vene demokraadid vastupidisel seisukohal. Nad ütlevad niimoodi, et see piiriküsimus on just Tartu rahulepinguga lahendatav.

Mis puutub riigikeelde, et Eesti Vabariigi riigikeel on eesti keel, siis siin ei tohiks minu arvates olla mingit kahtlust. Kui me pöördume aga § 34 juurde, siis on siin lõikes 1 öeldud niimoodi:

"Võõrkeelte kasutamine kohtumenetluses ja riigiorganites määratakse kindlaks keeleseadusega."

Teine lõige: "Vähemusrahvustest kodanikud piirkondades, kus elanike enamus on sellel vähemusrahvusel, võivad kasutada keeleseadusega ettenähtud alustel ja korras asjaajamisel valitsusorganites oma emakeelt." Ükskõik, mis ma vastan.

Juhataja

Aitäh, härra Leps! Küsimuse esitamiseks on sõna härra Rätsepal. Palun!

J. Rätsep

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud eelnõu autor! Meie töö assamblee komisjonides on praegusel etapil orienteeritud olemasolevate tekstide võrdlevale analüüsile. Paluksin teil, kui see on võimalik, öelda, milline Eesti Vabariigis kehtinud põhiseadus, Eesti Vabariigis avaldatud põhiseaduse eelnõu või vahepealselt avaldatud eelnõu Eesti Vabariigi põhiseaduse loomiseks oli teile kontseptuaalselt kõige lähedasem. Loogiline on, et miski oli töö aluseks.

A. Leps

Töö aluseks oli, nagu ma siin ka oma väikeses sõnavõtus nimetasin, 1937. aasta põhiseadus. Esiteks sel põhimõttel, et kui võrrelda neid kolme – 1920., 1933. ja 1937. aasta põhiseadust, siis on see nendest kõige parem. Muidugi, kõige häirivam moment on seal kahekojaline parlament. See on ka küllalt selge. Konstantin Päts oli tark ja kaval jurist ning kindlustas küllaltki hästi oma positsiooni. See on meile vastuvõtmatu ja võib-olla kõige halvem koht. Ma usun, et lugupeetud Põhiseaduslik Assamblee ka kahekojalise parlamendi mõtte kõrvale jätab. Natukene kritiseerivalt ütleksin veel, et võib-olla on seda teksti 1937. aasta põhiseaduses kohati liiga palju. Aga arvestage seda, et küllalt palju aega on möödunud ja eesti keel oli tollal veidi teistsugune. Võib arvata, et ka õigusteadus kui selline on arenenud, mõningad põhimõtted on natukene muutunud ja kompaktsemaks läinud. Aga üldkokkuvõttes on see seadus minu väikese töö aluseks olnud. Ja ma ütlen seda, et 1937. aasta põhiseadus oma üldkujul on väga hea põhiseadus. Tunduvalt parem, kui võrrelda seda 1933. aasta või 1920. aasta omaga, mida meil siin suures demokraatiatuhinas sai esile tõstetud, ja kui ma ei eksi,

siis ma kirjutasin ka "Õhtulehes" sellest kiitvalt. Ma pean ütleva, et see tuhin on nüüd ilmselt mööda läinud või asi natukene reaalsemaks muutunud, juba tegelikult eluks saanud. 1920. aasta põhiseadus tundub mulle siiski rohkem kirjandusliku väljaandena. Kõik.

Juhataja

Aitäh! Härra Tarto, palun, teie küsimus!

E. Tarto

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Minu küsimus käsitleb kõnesoleva eelnõu kahte paragrahvi: § 48 ja § 61. Paragrahvis 48 on öeldud, et Vabariigi President valitakse ametisse, ja siis on loetelu, mille viimases lõigus on sõnad "... ja kes on vähemalt viimase 10 aasta kestel enne valimisi omanud elukohta Eesti Vabariigi territooriumil". Paragrahvis 61 räägitakse Riigikogu liikmete valimisest ja siin on samuti piirang "... ja kes on vähemalt 5 aasta kestel enne valimisi omanud elukohta Eesti Vabariigi territooriumil". Ma palun seda selgitada. Praeguses sõnastuses ei saa näiteks mina ja teised vabadusvõitlejad, kes olid sunnitud eemal olema, kandideerida ei presidendiks ega Riigikogu liikmeks. Aitäh!

A. Leps

Oma ettekandes ma seda momenti ka mainisin. Seda kohta tuleb küll parandada, seda tuleb täiendada mõttega, et poliitvangid, keda vägivallega viidi karistust kandma väljapoole Eesti Vabariigi piire, saaksid osaleda valimistel, s. t. saaksid valida ja olla valitud. Täiendused tuleb teha ka §-desse 39 ja 61. Paragrahv 39 ütleb, et hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud 18 aastat vanaks ja olnud vahetpidamata vähemalt kolm aastat Eesti kodakondsuses. Paragrahvis 61 tuleb ka need parandused teha, see on väga õige. Ma pean ütleva, et kahjuks juristid ei näe alati kõiki nüansse ning mittejurist võib teinekord väga häid soovitusi anda ja väga häid parandusi teha. Sellisel kujul, nagu see mul kirjas on, see muidugi ei lähe. Tuleb teha parandus, olgugi et 1937. aasta põhiseadus näeb ette niisuguseid tsensusi. Ma võin praegu natukene eksida, aga ma ütlen, et sel juhul, kui hakatakse võrdlema kõiki neid eelnõusid 1937. aasta põhiseadusega, tuleb teha ka siin parandus. Nii et vastus on selline: teil on täiesti õigus.

Juhataja

Härra Korrovits, palun!

V. Korrovits

Lugupeetud härra Leps! Mul on veel üks küsimus § 48 kohta. Miks te ei arva, et president peaks olema sünnipärane Eesti kodanik?

Ja teine küsimus. Paragrahvis 55 on kirjas, et presidendi ametikohustusi võib teatud tingimustel täita peaminister. Te rääkisite oma ettekandes aga valitsuse vanimast liikmest. Kumba te õigeks peate?

A. Leps

Ma püüan vastata. Mis puutub sünnipärasusse, siis ma mõtlesin selle üle, kuid hakkasin

millegipärast kahtlema, kas sünnifakt on nii tähtis. Ta on võib-olla sündinud näiteks teises riigis ja kolmandal päeval asunud Eesti Vabariiki elama. Sünnifakt on iseenesest väga tähtis, sest ikkagi uus maailmakodanik on sündinud ilmale, aga kas ta võib siiski võtta ära võimaluse kandideerida nii tähtsatele kohtadele? Sellepärast ma siiski loobusin sünnipärasusest, olgugi et see on mulle küllaltki meelepärane.

Mis puutub § 55, siis ma ootasin, et niisugune küsimus tõstatatakse. Me lähtume praegu sellest momendist, et paljudele võib-olla ei meeldi härra Savisaar, öeldakse, et härra Savisaar on niisugune peaminister ja niisuguste omadustega ja mis kõik puha. Kuid ma mõtlen, et on ikkagi tark selline võrdlus ära jätta ja vaadata asja isikut konkretiseerimata. Ja ma arvan, et niisugune võimalus võiks siiski jääda, et presidendi ülesandeid täidab teatud juhtudel peaminister. Teine moment puudutab § 55 lõiget 2: kui Vabariigi Presidendi ametikoht vabaneb enne tähtaega või tema ametikohustuste täitmine on olnud takistatud üle kuue kuu, siis võidakse Riigikogu otsusega asuda uue presidendi valimisele. Te ütlete, et kui peaminister valitseb kuus kuud, pool aastat, siis seda on liiga palju. Kõik võib olla, aga ette võib tulla ka näiteks haigus. President põeb näiteks vähki ja see vajab ravimist. Aga siiski tullakse võib-olla viie kuuga toime ja ta saab oma tööülesandeid täita. Kas on õigus teda tagandada? Küsimus on keeruline.

Juhataja

Proua Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud juhatus! Austatud ettekandja! Minu küsimus puudutab Riigikogu valimise põhimõtteid. Niisiis, § 61 teie eelnõus. 1920. aasta põhiseadus määras, et Riigikogu valitakse proportsionaalsuse põhimõttel. 1937. aasta põhiseadus asendas selle enamusvalimiste põhimõttega ja ka teie eelnõu sisaldab enamusvalimiste põhimõtet. Kas see valik on tingitud sellest, et teie eelnõu aluseks oli 1937. aasta põhiseadus, või te leiate, et enamusvalimised on Eesti ühiskonna jaoks optimaalsed nii praegu kui ka tulevikus? Aitäh!

A. Leps

Teate, seda küsimust ma tunnen veidi pahasti, julgen väita. Lõike 3 järgi kehtestatakse Riigikogu valimise kord seadusega. Teate, ma ei ole nendes asjades nii tugev ja ei saa võib-olla ühest või teisest asjast väga hästi aru. Ütlen üht: see kord peab olema väga lihtne ja selge ka igale lollile.

Juhataja

Härra Tupp, palun, teie küsimus!

E. Tupp

Härra eesistuja! Härra ettekandja! Loodan, et te ei pahanda, kui ma oma küsimuste illustreerimiseks kasutan ühte näidet. Sõjaeelse Eesti Vabariigi ajalehes oli üks selline karikatuur. Kapten küsis reamehe käest: "Noh, reamees Neps, kas valimas käisite?" – "Just nii, härra kapten!" – "Kas

hääletasite majaomanike poolt?" – "Just nii, härra kapten!" – "Aga äkki hääletasite üürnike poolt?" – "Just nii, härra kapten, äkki hääletasin üürnike poolt." Kuidas te selle näite pinnalt kommenteeriksite praegu seda, mida te ütlesite valimisõiguse andmise kohta kõigile praegustele ajateenijatele?

A. Leps

Te tõite näiteks nüüd niisuguse karikatuurse juhuse. Tegelik elu ikkagi selline ei ole. Arvestage seda, et ükskõik mis ausat asja võib alati pilada, see on kunstnike ja teiste niisuguste meeste töö ja see on ka väga hea. Aga ma arvan niimoodi, et kui nendele inimestele, kes meid on kutsunud kaitsma, ei anta hääletamisluba või -õigust, siis me sellega ka vahest ütleme, ma ei taha tarvitada sõna "loll", et nad on rumalad. Nad ei põe ju vaimuhaigust, nad on teovõimelised, nad on tugevad noored mehed, selge mõistusega. Miks nad ei võiks valida?

Mis puutub nüüd ohvitseridesse, Vene sõjaväkke või Nõukogude armeesse, siis see on teada. Aga arvestage seda, et ennesõjaaegses Eesti armees või kaitseväes oli ka palju just Vene tsaariaegse koolitusega ohvitseri. Nagu ma olen mõne mehe mälestustest lugenud, oli seal ka nende kohta väga ilusasti välja öeldud: *derzimorda*. Ühesõnaga, need ohvitserid olid saanud umbes samasuguse koolituse halvemas mõttes, kui on saanud Nõukogude armees. Ma mõtlen, et see probleem on väga tähtis ja me peame oma loodavast armeest mõtlema ikkagi väga head. See on üks väga tähtis tingimus, et nendel oleks hääletamisõigus: et need noored inimesed, kes hakkavad seal teenima, ei satuks siis sellisesse olukorda, kus nende peale võiksid ilusad tüdrukud või ka naabripoiss näidata, et nad teenivad armees ilmselt sellepärast, et nad on natuke rumalad. Kõik.

Juhataja

Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Austatud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Minu küsimuste aluseks ei ole mitte teie poolt esitatud seaduseelnõu, põhiseaduse eelnõu tekst, vaid teie ettekanne. Te väitsite oma ettekande alguses, et aluseks tuleb võtta 1937. aasta põhiseadus. Kas see tähendab, et te võtate oma esitatud eelnõu tagasi? Kui jah, siis kas ei oleks võinud seda lühemalt öelda? Kui ei, siis mida tähendab teie arvates 1937. aasta põhiseaduse aluseks võtmine?

Ja teine küsimus. Kui 1937. aasta põhiseadus täielikult kehtib, kas ei tähenda see, et Eesti Kongress, ülemnõukogu ja Põhiseaduslik Assamblee peaksid kohe laiali minema, kuna nendest ei ole üleüldse juttu 1937. aasta põhiseaduses? Kellel oleks õigus algatada meie olukorras 1937. aasta põhiseaduse muutmist ja kellel oleks õigus välja kuulutada Riigikogu, tähendab, Riigivolikogu valimised ja moodustada Riiginõukogu? Aitäh!

A. Leps

Mis puutub küsimuse esimesse poolde, siis ma ütlesin niimoodi, et ma väljendasin ennast küllalt selgelt ja ütlesin, et kõiki neid eelnõusid tuleb vaadata praegu kui abimaterjale, et uuendada 1937.

aasta põhiseaduse neid kohti, mida on vaja uuendada.

Nii, mis puutub teise poolde või teise küsimusse, siis küsimus on muidugi keeruline. Esiteks, me võime arutada niimoodi, milleks kõik see tamp siin praegu ja milleks üldse siin see Põhiseaduslik Assamblee. Kui me oleme õigusliku järjepidevuse alusel taas kehtestanud Eesti Vabariigi, siis peaks automaatselt ka kehtima Eesti Vabariigi 1937. aasta põhiseadus. Nüüd on siin üks niisugune moment, et see võib olla nii, aga see võib ka mitte niimoodi olla. Näiteks võtame 1935. aastal kehtima hakanud kriminaalseadustiku. See kriminaalseadustik kehtib ka praegu. Jah, siin on raskused. Ma arvan siiski, et me peaksime leidma siin kompromissvariandi. Põhiseaduslik Assamblee on täiesti vajalik. Ta lahendabki need küsimused ning viib 1937. aasta põhiseaduse praeguse reaalse eluga kooskõlla.

Mis puutub Riigikogu valimistesse, siis küsimus on jällegi küllalt keeruline. Esiteks peab olema valimisseadus. Kes on võimeline selle valimisseaduse välja töötama? Ma arvan, et selleks peaks siiski olema ülemnõukogu, praegune ülemnõukogu. Mulle tundub, et neid volitusi Põhiseaduslikule Assambleele siiski anda ei saa, kuna see oleks tema volituste laiendamine. Mis puutub Eesti Komiteesse, siis ma arvan, et ka Eesti Komiteel ei ole selleks õigust. Arvatavasti peaks selle välja töötama või vähemalt vastu võtma. Aga see on ainult minu arvamus. Võib ka teistmoodi olla. Kõik.

Juhataja

Sõna küsimuse esitamiseks on härra Käbinil.

T. Käbin

Lugupeetud härra juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul on kaks küsimust. Esimene kattub tegelikult härra Tupi küsimusega sõjaväelaste osavõtu kohta valimistest. See pikk vastus mind küll ei veennud. Minu meelest on põhiprobleem selles, kas sõjavägi peab osalema poliitikas või ta ei tohi seda teha. Sellele ma palukski vastust, kas peab või ei pea.

Ja teine küsimus. Eelnõu teine artikkel ütleb, et Eesti Vabariigi territoorium on tervik, ja lisab, et selle piir on kindlaks määratud Tartu rahulepinguga. Kuidas on võimalik terviklik eksisteerimine, kui piirist on määratletud vaid osa? Teatavasti on meil ka piir Lätiga, on ka merepiir. Tänan!

A. Leps

Esimesele küsimusele ma vastan väga lihtsalt ja lakooniliselt, et peab osalema.

Mis puutub teise küsimusse, siis jaa. Lätiga on siin meil piir natukene kõikunud. Me võisime ka kirjutada sisse piirid 1920. aasta 2. veebruarist kuni 1940. aastani välja. See on põhimõte, kuid see, kuidas tegelikult kõik kujuneb reaalsuses, on iseküsimus. Ma ei sooviks seda teemat jätkata, aga võib-olla tõesti tuleks Eesti Vabariigi periood siia sisse kirjutada, et alates 2. veebruarist ja siis selle suure pöördeni välja. Kõik.

Juhataja

Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots

Väga austatud härra Leps! Me teame, et 1938. aasta põhiseadus tugineb suurel määral presidendi eriõigustele. Milline on teie suhtumine presidendi eriõigustesse?

A. Leps

Ma vastaksin nii: presidendil peab oma eriõigus olema. Ei ole päris selge, milles see peab täpselt väljenduma. President aga selleks ongi president, et tal on ka midagi oma. No peale selle, et ta presidendi kantselei kohale määrab. Ma arvan, et tal peaksid olema mingisugused funktsioonid, mis temast nagu teeksidki just presidendi, ütleme, need ongi siis tema eriõigused. Millised need peaksid olema, ei oskagi täpselt öelda, seda te peaksite kaaluma, aga arvan, et eriõigus peaks olema.

Juhataja

Härra Leisson, palun, teie küsimus!

E. Leisson

Lugupeetud härra eesistuja! Lubage ettekandjale esitada üks küsimus. Miks te ei esitanud parandusettepanekuid juristide eelnõule, mida me eelmistel istungitel oleme kuulanud, vaid otsustasite välja tulla iseseisva põhiseaduse projektiga? See on esimene küsimus.

Teatavasti kehtib ka õigusteaduses järjepidevuse printsiip, alates Hammurabi seadustest, Rooma õigusest kuni käesoleva ajani välja. Teie ajaarvamine algab 1920. aastaga. Aga see on neljakohaline arv ja enne seda toimus maailmas nii mõndagi. Te väidate, et okupatsioon ei muutnud mitte midagi. Võib nõustuda selles osas, et Eesti NSV valitsus oli kõike muud kui valitsus ja ülemnõukogul oli sama saatus. Aga töötamise eest selle Eesti NSV heaks ja kasuks makstakse tänapäevani pensioni ja kasutatakse privileege. Kuidas te seda seletate, just nimelt kodakondsuse järjepidevuse taustal ja alusel? Kui me lähtume rahvusvaheliselt tunnustatud riiklusest, siis mina eelistaksin olla Kuramaa hertsogiriigi kodanik ja kuna keegi Kuramaa hertsogi lähedastest ei ole pretendeerinud sellele hertsogitoolile, siis ma võiksin seda teha, sest Kuramaa hertsogiriik hävis Poola ja Rootsi kuningate vandenõu tulemusena ja ma ei näe *de iure* ega *de facto* vahet MRP ega Rootsi-Poola agressiooni vahel. Kas te respekteerite seda seisukohta või siis millel baseerub teie pakutud järjepidevus?

Juhataja

Härra Leps! Enne kui te vastate, lubage veel üks märkus. Härra Leisson! Lugupeetud kolleegid! Tuletan meelde, et reglemendis lubatakse kohalt sõna võtta ka küsimuse esitamiseks kuni kaheks minutiks. Antud juhul ületas austatud kolleeg selle ajapiiri. Teine palve on veel, millele täna kord juba olen tähelepanu juhtinud. Küsimuste esitamise ajal palun esitada küsimus. See, et sõna antakse küsimuse esitamiseks, ei anna õigust sõnavõtuks. Palun kõigil assamblee liikmetel reglementi täita! Härra Leps, palun!

A. Leps

Esimesele küsimusele ma vastan nii: ega mina ei pidanudki täna siin seisma. Ma räägin seda, et

minu põhiseaduse eelnõu oli härra Raidla & Co vastu suunatud, kui nad Pärnus töötasid välja Eesti Vabariigi ajutist põhiseadust. Ma esitasin põhiseaduse eelnõu 23. augustil. Selle aja jooksul on poliitikas ja ka meie mõtlemisviisis olnud nihkeid ja muutusi ning sellepärast ta ongi selline, nagu on, aga see ei tähenda, et ta oleks 1937. aasta põhiseaduse parandusettepanek.

Mis puutub teise küsimusse, siis, lugupeetud härra Leisson, ma ei saanud teie küsimusest päris hästi aru. Kas te kordate seda uuesti või ...? Asi oli igatahes väga segane.

Juhataja

Aitäh! Kas kolleeg Leisson peab vajalikuks oma küsimust korrata või ei ole selleks põhjust? Aitäh!
Härra Arjukese, palun!

R. Arjukese

Härra eesistuja! Härra ettekandja! Mul on üks küsimus kohaliku omavalitsuse valimiste õiguse kohta. Kas siin on jäetud valimisseaduse hooleks tsensused, mis puudutavad valimistel kandideerimiseks näiteks paiksustsensust või hääleõigust? On need siit lihtsalt väljas?

A. Leps

Ma püüan vastata. Ma ütlesin niimoodi, et siin on see küsimus küllalt terav. Härra Raidla töögrupp oli mindud nullvariandi peale. Ma kahtlesin ja ma kirjutasin lihtsalt sisse, et vastavates piirkondades valitakse püsivtöötajaid hääleõiguslike kodanike poolt. Ilmselt tuleks ikkagi need alused määrata veel seadusega või siis konkreetselt välja kirjutada. Tekib muidugi raskusi, eriti Kirde-Eestis. See küsimus on puhtpoliitiline. Juristil on siin väga raske midagi öelda. Ma ütlen teile nii, et ma jätsin siin otsad lahti ning see on nüüd teie suva, kuidas te kavatsete sellega ümber käia. Mis puudutab nüüd päris nullvarianti, siis sellega muidugi nõustuda ei saa. Mingisugused kitsendused peavad olema, nii ma ütlesin.

Ü. Seppa

Austatud eesistuja! Austatud ettekandja! Ma palun luba esitada ettekandjale järgmine küsimus. Kas te mõtlete § 55 all, kus te räägite presidendi ametikoha täitmisest siis, kui president ei suuda oma ülesandeid täita, tema ülesannete täitmine on takistatud, peaministrit? Kas te olete selle mõtte siia sisse pannud ka seoses okupatsioonitingimustega, et garanteerida riigi säilimine ka okupatsioonis?

A. Leps

Jah, kindlasti.

Juhataja

Härra Järlik, palun!

R. Järlik

Austatud juhataja! Austatud ettekandja! Meie siin saalis peame võtma töö aluseks 1937. aastal väljatöötatud põhiseaduse või võime võtta töö aluseks ka mõne eelnõu, milles on aluseks võetud 1937. aasta põhiseadus, nagu see on teie eelnõus ühe alusena mainitud. Ilmselt on see olnud aluseks

ka härra Raidla eelnõule. Kas see on põhimõtteliselt üks ja seesama – võtta aluseks 1937. aasta oma või eelnõu, milles 1937. aasta oma on aluseks võetud?

A. Leps

Ma mõtlen nii, et ei ole üks ja sama. Aluseks tuleb võtta 1937. aasta põhiseadus. Ja mispärast? Sellepärast, et see on tolle aja tingimustes tehtud, see on juriidiliselt kehtiv. See on tehtud nende inimeste, nende juristide või mittejuristide poolt nendele inimestele, kes tol ajal elasid Eesti Vabariigis. Mis puutub praegustesse eelnõudesse, siis on siin see hing midagi muud ja et see hing jääks ikka 1937. aasta pinnale, sellepärast ongi vaja võtta ta aluseks.

Juhataja

Suur tänu, härra Leps! Rohkem küsimusi ei ole. Assamblee jätkab teie esitatud projekti arutamist nädala pärast, kui kõik assamblee liikmed ja toimkonnad on jõudnud sellega põhjalikult tutvuda. Nädala pärast järgnevad toimkondade kaasettekanded samas küsimuses. Kõigil assamblee liikmetel on võimalus sõna võtta. Täna teid veel kord! Kohtume nädala pärast. Enne kui me läheme vaheajale, on kolm teadet. Palun tähelepanu! Assamblee liikmetele jagati nädal tagasi välja kalenderplaani projekt. Juhatus palus, et selle projekti kohta esitataks märkusi ja ettepanekuid. Juhatusel ei ole ei toimkondadelt ega assamblee liikmetelt märkusi ja ettepanekuid laekunud. Kui neid siiski peaks olema, palun need esitada kirjalikult juhatusel, et oleks võimalik aega kokku hoida teises päevakorrapunktis.

Teiseks. Eile juhatusel koosolekul otsustati, et assamblee liikmeile planeeritud päevaraha jagatakse kohal olnud assamblee liikmete vahel ja seega on päevaraha 50 rubla vaid arvestuslik suurus. Tegelik päevaraha kujuneb umbes poole võrra suuremaks, kui assamblee tööst osavõtt jääb samale tasemele, nagu see seni on olnud.

Palun tähelepanu! Kolmas, viimane teade. Kes soovivad laupäeval ehk homme lõunastada Rataskaevu hotellis, palun end registreerida proua Anu Laido juures. Ma palun, et seda tehtaks enne lõunavaheaega! Täna teid! Vaheaeg 20 minutit. Kohtume 25 minutit enne ühte.

Lõunavaheaeg

Juhataja

Lugupeetud Põhiseadusliku Assamblee liikmed, palun võtke istet! Vaheaeg on lõppenud. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 31 liiget. Päevakorrapunktis 1.2. saab ettekandeks sõna härra Jüri Adams. Härra Jüri Adamsiga oli juhatusel selline kokkulepe, et tema ettekanne koosneb kahest osast. Esimese osa, 45 minutit, me kuulame ära täna ja teise osa nädala pärast. Härra Adams, palun!

J. Adams

Head kolleegid! Ma arvan, et minu ettekanne, ja loodan ka, et teie küsimused minule saavad olema veidi erinevad, kui olid härra Lepsi puhul. Põhjus on selles, et ma oletan, et enamik teist ei ole seda eelnõu veel läbi lugenud. Järelikult pole mul mõtet seda kommenteerida üksikute paragrahvide

kaupa. Ma saan praegu ainult anda ülevaate, mis olid motiivid selle koostamisel. Muidugi vastan heameelega ka küsimustele üksikute paragrahvide kohta, kuid ma arvan, et selline üldine selgitus oleks praegu kõige olulisem, siis te arvatavasti jõuate täna või homme sellega üksikasjalikult tutvuda.

Kõigepealt, miks üldse esitati veel üks eelnõu. Seletus on järgmine: momendiks esitatud eelnõud, nimelt härra Raidla töögrupi oma ja Ando Lepsi poolt koostatud, samuti ametlikult 1938. aasta põhiseadus on küllaltki ühekülgne valik ja selleks et valikut suurendada, pidasime vajalikuks koostada oma grupiga ühe põhiseaduse projekti. See projekt, nagu te märkate, lähtub kindlasti Eesti põhiseaduste järjepidevusest. Seda kindlasti struktuuri osas, ta jälgendab nii 1938. aasta põhiseaduse struktuuri kui ka siin varem esitatud kahe eelnõu struktuuri, samuti on järjepidevus kasutatavates mõistetes, kasutatavas ülesehituses. Ja ma ütlesin, et põhiseaduse tüübis ja sihiasetuses on kindlasti järjepidevus olemas. Eestis on nüüd juba välja kujunenud põhiseaduste traditsioon, mis võib-olla ei ole kõige õnnestunum, aga ütleme, et see on meie oma, see on päris meie oma ja meil ei ole õigust sellest kaugele minna.

Selline ülesehitus, nagu on Eesti põhiseaduste esitatud projektidel, ei ole minu arvates kõige loogilisem. Küsimus tekib põhiliselt peatükkidesse jaotamisel. Osa peatükke on äärmiselt mahukad. Üks selline peatükk on olnud traditsiooniliselt "Kodanike õigused ja kohustused". Assamblee võiks kaaluda selle peatüki lõhkumist. Samal ajal on mitmesuguseid teisi peatükke, mis on äärmiselt lühidad. Ka minu poolt esitatud eelnõus on peatükk "Välislepingud", mis on äärmiselt lühike ja mis on mõeldav teistega ühendada. Praeguses projektis on põhiseadus jagatud 15 peatükiks, seda on üks peatükk rohkem kui 1938. aasta põhiseaduses, kuid niisama palju, kui oli härra Raidla töögrupil. Nende puhul tekib kaks probleemi. Üks neist on peatükkide järjestamise küsimus. Ma ei pea oluliseks muuta siin Eestis väljakujunenud traditsiooni, kui see ei anna meile mingisugust olulist paremust. Milline võiks olla oluline paremus? Me võiksime saada ideaalina sellise põhiseaduse ülesehituse, et ei oleks tagasiviitamisi, s. t. ühegi põhiseadusesse sissetoodud mõiste selgitamiseks ei oleks vaja minna tagasi. Ma kardan küll, et selline ideaal on arvatavasti saavutamatu. Kui me sellega lepime, et seda ei saavutata, siis tekib teine probleem. Nimelt, mitmed sätted, eriti mis puutuvad riigivõimu ülesehitusse, kuuluvad korraga loogiliselt kahte erinevasse peatükki, näiteks "Valitsus" ja "Riigikogu". Kas on mõtet dubleerida? Need küsimused ei ole selles projektis järjekindlalt lahendatud. Ainukene erinevus on see, et ühele institutsioonile pühendatud peatükis on jäetud ära paragrahv, kus on loetletud selle institutsiooni põhiülesanded. Need loetelud pole kunagi olnud ammendavad, nad ei saagi seda olla. Nad ikka lõpevad viimase punktiga, et on veel teised küsimused. See on võib-olla niisugune oluline erinevus.

Järgmine probleem, mis põhiseaduse eelnõu kirjutamisel välja kujuneb, on tema sätete detailiseerimise aste: kui üldine peab olema põhiseadus või kui üksikasjaliselt lahti kirjutatud. Ma

püstitaksin hüpoteesi, et Eesti esimene põhiseadus oli ilmselt liiga vähe detailiseeritud ja 1937. aasta põhiseadus oli ilmselt liigselt detailiseeritud. Nii et selle kuldse kesktee leidmisel on väga oluline praktiline tähendus, see määrab põhiseaduse eluea. Kui me kirjutame põhiseaduse, mis on väga detailne, siis tekib õige pea vajadus üksikuid kohti muuta. Me peame pöörama tähelepanu põhiseaduse muutmise küsimustele. Maailma ajalugu on näidanud, et muutmatult püsivad kauem sellised põhiseadused, mille detailiseerituse aste, muidugi kui tingimused on võrdsed, on võimalikult väike.

Nüüd eeskujudest. Eeskujudeks on kahtlemata kõik Eestis kehtinud põhiseadused. Eeskujudena on kasutatud nii härra Raidla töögrupi põhiseadust kui ka härra Lepsi projekti. On otsitud eeskujusid mitte anglosaksi maadest, mitte läänepoolkera maadest, vaid meile palju lähemalt ja seda teadlikult. Minu arvates meie praegusaja juhtivad inimesed, juristid tunnevad anglosaksi õigusteooriat ilmselt paremini kui nende riikide õigustraditsioone ning põhiseaduste koostamise võimalusi, mis on meile kultuuriliselt lähedasemad. Praeguse projekti aluseks on võetud Saksamaa kehtiv põhiseadus, samuti Austria oma. Võimaluste piirides on püütud arvestada ka teisi Kesk-Euroopa maid ja Skandinaavia maid. Seda on tehtud teadlikult ja põhjus on selles, et need maad on kõigepealt meile kultuuriliselt lähedal, need ühiskonnad ja sealsete inimeste mõtlemine on meile psüühiliselt lähedasemad. Mina arvan, et põhimõtteliselt on õige pöörata suuremat tähelepanu nende kogemustele. Teine asi – need on ühiskonnad, mis on XX sajandil üle elanud samalaadseid vapustusi nagu meiegi. On olnud sõjad, on olnud okupatsioonid, on olnud diktatuurid. Nende maade juristid ja filosoofid on murdnud aastakümneid pead, kuidas tulevikus selliseid probleeme vältida.

Härra Leps oma ettekandes rääkis lähtumisest 1937. aasta põhiseadusest. Jah, ma olen sellega päri niipalju, kuivõrd see on meie poliitilise kultuuri osa, kuid ma juhin tähelepanu väga olulistele asjadele. Kõigepealt, siiski on möödunud üle 50 aasta, vaheldunud on põlvkonnad, meil on absoluutselt erinevad kogemused, võrreldes nende inimestega, kes 1937. aastal põhiseadust tegid, ja ülesanded, mis seisavad meie ühiskonna ja riigi ees lähematel aastakümnetel, on kindlasti defineeritavad väga erinevalt sellest, kuidas seda kujutati ette 1937. aasta põhiseaduses. Selles eelnõus on rõhuasetus rohkem praegusel Eestil, tema poliitilisel kultuuril või kultuuritusel, ükskõik kuidas me tahame seda nimetada.

Põhiseaduse tüüpe on maailmas kahtlemata erinevaid, laias laastus võib neid jagada kolme ossa. On põhiseadused, mis on üles ehitatud üksikisikute õiguste põhimõtetele. Seda tüüpi on kindlasti kõige järjekindlamalt järgitud Ameerika Ühendriikides. Teine tüüp on põhiseadused, mis on üles ehitatud kasu silmas pidades. Seda olid kõik nõukogude tüüpi põhiseadused ja minu suureks kurvastuseks suurel määral ka 1937. aasta põhiseadus. Antud projektis on lähtutud jälle kuldse kesktee põhimõttest. Nimelt, põhiseadust on püütud teadlikult teha mitte niivõrd riigikeskseks, kuivõrd ühiskonnakeskseks. Selles mõttes on liigutud tagasi 1920. aasta põhiseaduse vaimu juurde.

Kui nüüd minna üksikute peatükkide juurde, siis erinevamalt on üles ehitatud kõige olulisem peatükk või, ütleme, teistest eristub õiguste ja kohustuste küsimus. Seda märkab juba pealkirjastki. On loobutud traditsioonilisest pealkirjast "Kodanike õigused ja kodanike kohustused". On jäetud ära sõna "kodanikud". Siin on püütud peatükk üles ehitada inimõigustele. Niivõrd palju, kuivõrd on lisaõigusi või lisakohustusi, võrreldes üldiste inimõigustega, on neid püütud välja tuua selle peatüki lõpuosas. Selle peatüki lahenditele on konkreetseks eeskujuks praegu kehtiv Saksamaa põhiseadus. Teiseks on põhiseaduse tekst püütud teha selline, et seda saaks kasutada seaduse tekstina igas kohtus. Kuigi härra Raidla väitis, et tema töögrupil on sama siht, projekt seda küll ei näita. Ma tahan väita, et Raidla projekt selliseks ülesandeks ei kõlba, kuid minu töögrupi esitatud tekst on sellele tunduvalt lähemal, vähemalt on seda taotletud. See taotlus avaldub vähemalt selles, et on loobutud kõikidest formuleeringutest, mis on meil pärandiks Nõukogude seadusloomest, kus öeldakse, et midagi garanteeritakse või midagi tagatakse ja et see garanteerija on siis täpsemas sõnastuses riik. On püütud asendada kõik need konstruktsioonid sõnastusega, et kellelgi on õigus või kellelgi on kohustus. Selline sõnastus võib olla natuke harjumatu, kuid see teeb vastava projekti kasutatavaks kohtutes juhul, kui me läheme sellele teele, et me seadustame või anname põhiseaduses võimaluse kasutada näiteks kas või inimeste õiguste ja kohustuste kohta kohtuotsuse langetamisel otseselt põhiseaduse teksti.

Kui me läheme põhiseaduse teise osa juurde, mis puudutab riigivõimu ülesehitamist, siis selles projektis ei ole lähtutud ... riigivõimude tasakaalu teooriast, mis on eriti omane anglosaksi õigusele. Et see neil praegu domineerib, sellest on Eestis väga palju räägitud, seda enam, et see ei ole kuigi edukalt kuskil maailmas realiseerunud. Antud projektis on lähtutud Euroopa riikides palju rohkem levinud teooriast, nimelt võimude tasakaalustamisest nende omavahelise seostamise teel, s. t. ühe võimu teostamine on pandud seosesse teise võimu teostamisega. Erandiks on siin muidugi kohtuvõim.

Härra Leps oma ettekandes rääkis korduvalt 1920. aastatel Eestis valitsenud anarhiast. Selle põhiseaduse projekti koostajad ei lähtu sellisest ajaloo hinnangust – nad ei näe 1920. aastates anarhiat, pigem näevad nad haruldaselt paindlikku võimalust korraldada riigivõimu selliselt, et napilt rohkem kui kümne aastaga lahendati erakordselt suured riigiehituslikud ülesanded, kaasa arvatud maareformi suur elluviimine. Siin on teine sama laadi lähtepunkt, et pannakse küsimuse alla, kas Eestis oli üldse 1920. aastatel põhiseaduslik kriis. Vastuväitena tahaks väita, et kriis oli kahtlemata, kuid kriis ei olnud mitte niivõrd põhiseaduses. See oli ühiskonna poliitiline kriis, võib-olla veel rohkem ühiskonna poliitilise kultuuri kriis. Ilmselt need kriisinähud või kriisi eeldused, mis olid tookord, ei ole selle 50 aastaga kadunud. Pigem on asi süvenenud ja sellest lähtudes on nüüd püütud leida kuldne kesktee kahe Eesti põhiseaduse vahel, 1920. aasta ja 1938. aasta põhiseaduse vahel. Kontseptsiooniline alus on selline, et ajades poliitilise kriisi põhiseaduse süüks, jõudis Eesti

riigiõiguslik mõte Eesti Vabariigi lõpuks teise äärmusesse, mis väljendus viimase põhiseaduse koostamises. Siin on püütud leida riigivõimu tasakaalustamisel keskteed. Keskteed on püütud leida kahel meetodil. Kõigepealt, sisse viies riigivanema või presidendi institutsiooni ja, teiseks, võimaldades ennetähtaegset esinduskogu, parlamendi laialisaatmist. Kuidas on see siis lahendatud? Kõigepealt peatun niisugusel küsimusel, miks on siin jäädud ühekojalise esinduskogu, parlamendi juurde. Põhjusi on kaks. Neid on siin saalis arvatavasti ka nimetatud. Üks nendest seisneb selles, et kahekojalised parlamendid on üldiselt suurtes föderalistlikes riikides, mida Eesti kindlasti ei ole. Teisest küljest on kahekojalised parlamendid tekkinud riikidesse enamasti mingisuguse poliitilise võitluse tagajärjel, kus on saavutatud vastav poliitiline kompromiss. Kõigepealt me peaksime küsima, kas meil on Eestis praegu selline olukord. Mina vastaksin sellele eitavalt. On ka veel üks formaalne vastuväide, nimelt, keegi ei ole praegu suutnud näidata teise koja moodustamise või valimise piisavalt põhjendatud mehhanismi.

Riigivanema institutsiooni sisse viies ei ole see see, mis oli 1938. aasta põhiseaduses, vaid siin on võetud eeskujuks Kesk-Euroopas levinud riigivanema institutsioon, mis on piiratud võimuga president. Ta oleks valitav. On pakutud kahte varianti. On mõeldav ka rohkem variante. On pakutud ka üldrahvalikku valimist, kui seda peetakse vajalikuks. Riigivanem valitaks kindlaks ametiperioodiks, mis ei kattu aastate arvult parlamendi töö kestusega, sest tema põhifunktsioon on riigielu korraldamine üleminekuperioodil või kriisiperioodil, tähendab, kui vahetub parlament, kui vaheldub valitsus. Talle on antud õigus nimetada peaministreid, kellel on omakorda õigus nimetada teisi ministreid. Lähtunud on parlamentarismi üldpõhimõtetest, et igasugune täidesaatev võim saab tegutseda vaid seadusandliku võimu heakskiidul.

Sellisele riigivanemale on antud suspensiivne vetoõigus selles konstruktsioonis, kuid see veto ei ole küllaldane. Selline vetoõigus ei ole antud mitte poliitilistel põhjustel. Riigikogu laialisaatmine on siin ette nähtud ainult ühel tingimusel: kui Riigikogu ei ole suuteline moodustama tegusat valitsust. See oleks siis põhiline korrektiiv nn. 1920. aastate põhiseaduse kriisile, mil Riigikogu pidi oma kolm aastat lõpuni ära olema, sest teist võimalust ei olnud. Siin on konkreetselt sisse viidud ka väide praegusest Saksa põhiseadusest, et kui Riigikogu ei ole kahel korral suutnud või tahtnud kinnitada riigivanema poolt nimetatud peaministrit, on riigivanemal õigus korraldada uued valimised, kuid Riigikogu võib seda ennetada, valides omalt poolt oma enamusega peaministri. See on küllalt arukas, tähendab, alternatiiv säilib, mis välistab võimaliku pahatahtluse või mingisuguse muu sellise asja.

Nüüd edasistest põhiseaduse peatükkidest. Küsimus on taandatud sellele, et projekti on kirjutatud mitmesuguste seaduste alged, s. t. paari paragrahvi on antud mitmete seaduste kõige olulisemad aluspõhimõtted. See on põhimõte, mis oli aktsepteeritud ka kõikides Eesti varasemates põhiseadustes, arvatavasti ka meie sellest ei pääse. Millised need seadused siis oleksid, mille n.-õ.

alged on projektis antud? Kõigepealt kodakondsuse seadus, siis Riigikogu valimiste seadus, mis on antud juhul toodud välja kahe variandina. Üks on puhtproportsionaalne valimisviis, teine on siis Lääne-Saksa oma või Saksamaa eeskujul, mida härra Hallaste siin ülemnõukogus ja minu teada ka Eesti Komitees populariseeris. Tundub, et see on kompromissvariant isikuvalimiste ja proportsionaalsuse vahel. On veel variante, kuid ma rõhutan, et põhiseadus peab andma n.-ö. valimisseaduse alge, siis loomulikult veel kaitseseaduse alge, ka omavalitsusseaduse alge. Ma ei ole kindel, kas see on momendil kõige õnnestunum kompromiss. Mul on kerged kõhklused. Eesti ühiskond on astunud praegu mingisse perioodi, kus vaidlused selle üle, kas need peavad olema ainult ühe astme omavalitsused või kahe astme omavalitsused, on alles algamas. Mõlemad pooled alles koguvad oma argumente ja jõude ning on täiesti võimalik, et me ei suudagi oma põhiseaduse projektiga ära tabada rahva tahet ja peame selle eelnõuga jääma küllaltki lakooniliseks nii nagu 1938. aasta põhiseaduses, kus tegelikult omavalitsuste kohta ei öeldud mitte midagi muud peale selle, et need on olemas. Minu arvates ei ole niisugune lühidus põhiseaduse vääriline. Eri kohtadesse on laiali puistatud tulevase Riigikogu kodukorra seaduse mingisugused alged. Võib-olla kõige uudsem osa selles põhiseaduse projektis puudutab peatükki, millele on pandud nimeks "Õiguskantsler". Siin on lähtunud põhiliselt Rootsi, aga ka mitmete teiste riikide kogemustest. Õiguskantsler, kes on selles põhiseaduse projektis, ei ole presidendi juriidiline nõuandja, nagu ta oli Pätsi ajal või, ütleme, 1938. aasta põhiseaduses. Siin on ta ühelt poolt avardatud konstitutsioonilise üldseaduse järelevalve peale, milleks oleks pidanud, nagu näiteks Nõukogude ajal, teoreetiliselt olema prokuratuur, aga mida ta ei saanud olla. Teisest küljest on ta laiendatud Rootsi ... institutsioonini välja. See on võib-olla kõige uudsem osa, mida antud projekt pakub. Arvatavasti selles osas, kus ta on uudne, leidub ka rohkem võimalikke sisevastuolusid, aga projekti autorid paluksid tõsiselt kaaluda, miks seda vaja on. Vaja oleks seda sellepärast, et me siiski tuleme konkreetsest 50-aastasest okupatsioonist ja peame oma riikluse üles ehitama, ma ütlesin, kõige halva kiuste, mida meil Nõukogude okupatsioonist on kaasa võtta. Ülesehitus on siin traditsiooniline, ei ole arvestatud eriti viimasel ajal välja pakutud kohtureformi kavasad, arvatavasti ta on nendega ühendatav.

Viimase punktina küsimus põhiseaduse muutmisest. Põhiseaduse muutmise küsimus on minu arvates üks äärmiselt raske ja delikaatne küsimus. Me peame selle lahendama, tasakaalustades kolme osalt üksteist välistavat nõuet. Kõigepealt, põhiseaduse muutmise ei tohi olla kerge. Vastasel juhul ei ole see põhiseadus midagi väärt. Teisest küljest, põhiseaduse muutmise ei tohi olla ka võimatu. Kolmandaks, põhiseaduse muutmise peab andma võimaluse teha põhiseadusesse arukaid ja kompetentseid muudatusi. Siin ma väidaksin, et Eesti ajalugu on kahjuks andnud meile väga kibeda kogemuse, et põhiseaduse muutmise rahvahääletusel ei ole kõige õnnestunum põhiseaduse muutmise tee. 1930. aastate põhiseaduse muutmisel rahvas ei andnud oma otsustusi mitte niivõrd

sellele, kuivõrd õnnestunud oli üks või teine muudatusettepanek, vaid need kujunesid populaarsushääletuseks ühele või teisele poliitikute rühmale. Ma teen ettepaneku seda kurba ajaloolist kogemust arvesse võtta. Siin on praegu momendil projektis pakutud kaks põhiseaduse muutmise ideed. Üks on rahvahääletuse kaudu ja teine on Riigikogu äärmiselt suure enamuse kaudu. Mispärast on need mõlemad teed välja pakutud? Võib-olla on see minu enda ja minu kaastöölise teatud skepsis, kas meil õnnestub koostada selline põhiseadus, kus me välistame kõik sisevastuolud, kuna meid hakkab arvatavasti suruma tagant tihe kalenderplaan, mida me peame veel täna arutama. Kalenderplaan arvatavasti nõuab meie assambleelt ülesande täitmist niisuguses ajavahemikus, mille jooksul maailmas kunagi pole ühtegi põhiseadust koostatud. Võimalik, et kui me püüame seda ülesannet täita, jääb sisse vigu. On võimalik, et me ei suuda lähiaastate kõiki vajadusi konkreetselt ette näha. Sellepärast on pakutud siin välja kõige ideaalsem põhiseadusesse paranduste sisseviimise skeem: paranduste sisseviimine Riigikogu kaudu väga suure enamusega, kui on praktiliselt poliitiline konsensus. Põhimõtteliste muudatuste tegemine toimugu siiski rahvahääletusel. Kolmas võimalus, mis Eesti ajaloos on ka vähemalt teoreetiliselt olnud, aga mida pole kunagi praktiseeritud, et põhiseaduse muudatus jõustuks kahe järgneva parlamendikoosseisu heakskiiduga, on minu arvates väga kiiduväärt meetod, aga kas see meie lähiaastatesse sobib, ma ei tea. Võib-olla see oleks kõige parem lahendus. Nüüd loomulikult see, et piiritõmbamine, milline paragrahv oleks n.-õ. triviaalne või ainult sõnastuslik, on äärmiselt keeruline ja raske. Kas me suudaksime seda lahendada või ei, ma ei ole päris kindel. Projekti lõpus on tehtud üks katse loetleda paragrahve, kuid ma ei ütle, et see loetelu on ammendav või kõige parem. Ta on rohkem antud assamblee tähelepanu juhtimiseks ühele võimalikule variandile.

Lõpetuseks veel niipalju, et Riigikogu volituste ajaks on selles projektis nähtud ette normaaljuhul kolm aastat. See on nii ka Eesti Vabariigi esimeses põhiseaduses. Lähtutakse sellest, et arvatavasti tuleb meil algaegadel sagedamini Riigikogu vahetada. Hiljem, kui riik stabiliseerub, võib seda aega kergemini muuta. Me oleme viimastel aastatel näinud, kui pikaks ajaks valitud esinduskogud ja muud institutsioonid jäävad ühiskonna poliitilisele arengule jalgu. Mispärast seesama asi ei võiks korduda meie aastatel, elades meie põhiseaduse alusel, sest me arvatavasti astume praegu Eesti ühiskonna ühte kõige dünaamilisemasse ajajärku, mis meil kunagi on olnud? Sellega ma lõpetan. Kui on soovi esitada mulle küsimusi, siis palun, ma olen teie teenistuses. Kuna juhatus lubas mulle detailsema ettekande nädala pärast, siis lähtun ka nendest küsimustest, mis te mulle praegu kas suuliselt või kirjalikult esitate, ja keskendun siis juba üksikutele paragrahvidele. Tänan teid!

K. Koha

Austatud juhatus! Lugupeetud ettekandja! Ma olen teie pakutud eelnõuga kiirkorras tutvunud ja esitaksin paar küsimust. Võib-olla on need küsimused seotud n.-õ. kiire lugemisega, aga siiski. Te olete sisse programmeerinud Riigikogu valimiste korra, nagu te ütlesite, alged. Miks te siiski peate

vajalikuks praegu ära määrata Riigikogu valimised? Riigikogu valimiste põhimõtted võivad, arvestades meie dünaamikat, aeg-ajalt muutuda ja see toob kaasa ka põhiseaduse pideva muutmise. Kas te ikkagi peate vajalikuks, et me hakkaksime põhiseadust väga tihti muutma, sest valimiskorda me võime hakata muutma?

Teine moment: VI peatükk, mis puudutab valitsust. Te olete ette näinud, et valitsusel peab olema saadikute koosseisu enamus. Kui ma õigesti aru saan, siis te välistate vähemusvalitsuse moodustamise võimaluse. Kas ma olen õigesti aru saanud või te täpsustate seda? Aitäh!

J. Adams

Vastates teisele küsimusele, ütlen, et vähemusvalitsus on täiesti võimalik. Kui see ei ole saavutatav poliitilise kokkuleppe tulemusena, siis on see reglementeeritud n.-ö. riigivanema väljapakutud teise peaministrikandidaadi ametisse kinnitamisega.

Mis puutub Riigikogu valimiste sisseprogrammeerimisse, siis kõigepealt ma ütlen, et lähtun traditsioonist. Need olid ka varasemates Eesti põhiseadustes sees. Teiseks lähtun sellest, ma võib-olla küll eksin, kuid mul on tunne, et see on see, mida Eesti ühiskond meilt praegu ootab. Ja see on ka see arvatavasti Eestis lähema poole aasta või aasta jooksul toimuv poliitiline protsess, kus on võimalik aega kokku hoida. Põhiseaduslik Assamblee on täiesti võimeline tegema siin rahva taatele vastava valiku.

Juhataja

Aitäh! Härra Eller, palun!

H. Eller

Lugupeetud juhatus! Lugupeetud härra Adams! Te põgusalt puudutasite küll peatükki, mis käsitleb kohalikke omavalitsusi, aga mu küsimus on siiski selles, mis kallutas teid minema seda teed, et tuli moodustada kaheastmeline omavalitsussüsteem. Ma tahaksin saada põhjendust, miks te jäite praeguse süsteemi juurde, siin on nüüd töökorraldus ja moodustamine.

J. Adams

Ammendavat vastust ma anda ei saa. See juhtus niimoodi, et assamblees osalevad Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei liikmed ja mitmed teised istusid koos ja arutasid seda küsimust. Nende hulgas on terve hulk inimesi, kes aktiivselt töötavad kohaliku omavalitsuse esindusorganites. Meil toimus omavahel diskussioon. Ma ei ütle, et me kõik oleksime jõudnud ühisele seisukohale, kuid selline konstruktsioon nagu siin jäi selles diskussioonis domineerima ja sellepärast sai ta ka siia sisse kirjutatud.

Juhataja

Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Austatud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul on kuus küsimust. Kõigepealt, § 5 ütleb, et alalisel

elanikul ja kodanikul on samad tsiviilõigused. Kõigepealt, kes on alaline elanik ja kas mittekodanik võib näiteks osta maad? Teie arvamus selle kohta.

Teine küsimus. Kas ei ole vastuolu § 25 ja § 31 vahel? Paragrahv 25 ütleb, et igal inimesel on õigus vabalt valida elukutset, ja § 31 ütleb, et ametikohtadel riigi- ja omavalitsusasutustes ja -ettevõtetes võivad töötada Eesti kodanikud.

Kolmas küsimus. Paragrahv 53 sätestab valimise proportsionaalsuse põhimõttel. Kas see välistab mingi, näiteks selle 5% künnise valimisseaduses, sest see läheb vastuollu proportsionaalsusega?

Neljas küsimus. Paragrahv 70 ütleb, et riigisekretäri nimetab ametisse riigivanem, nimetatakse Riigikogu nõusolekul. Millises vormis annab Riigikogu oma nõusoleku?

Viies küsimus. Paragrahv 79: Eesti Panga direktori nimetab ametisse riigivanem Riigikogu ettepanekul. Kuidas teeb Riigikogu oma ettepaneku? Kas hääletades? Sama probleem on ka § 90 juures kaitseväge ülemjuhataja ametisse nimetamise puhul.

Ja viimane küsimus. Paragrahvi 120 järgi on kohalikel valimistel hääleõigus igal seal alaliselt elaval või töötaval inimesel. Kas see tähendab neile ka passiivse valimisõiguse andmist? Sel juhul läheb see vastuollu §-ga 31. Või on siin mõeldud ainult aktiivset? Aitäh!

J. Adams

Ma püüan vastata, niipalju kui ma suutsin üles märkida.

Alalise elaniku mõiste sissetoomine on kahtlemata uudne. See tuleb defineerida. Niipalju kui ma praegu saan aru Eesti ühiskonnas toimuvast poliitilisest diskussioonist, siis tõenäoliselt on see koos alalise elaniku elamislooga ilmselt vajalik. Siin loomulikult ei ole kaugemale mindud, kuid on lähtunud eeldusest, et meil arvatavasti saavad olema siin pikemat aega elavad inimesed, kes samal ajal ei ole kodanikud.

Järgmine küsimus puudutas vastuolu § 25 ja § 31 vahel. Ei, ma ei näe seal vastuolu. Tähendab, sellised mõistlikud piirangud ei väljenda üldõigust.

Mis puudutab künniseküsimust, siis siin on küsimus jälle põhiseaduse detailiseerituse astmes. Mina isiklikult pooldan 5%-list künnist, nii nagu see oli ka Eesti esimese põhiseaduse aegse valimisseaduse ajal, vähemalt vist alates 1926. aastast. Ma võin praegu eksida. Ma ei näe mingit põhjust, miks siia ei või seda sisse panna.

Küsimus riigisekretärist. Mul on tunne, et riigisekretär rändas sellesse projekti, ütleksin, suurest pieteedist 1937. aasta põhiseaduse vastu. Sisuliselt on riigisekretär kas peaministri kantselei ülem või riigivanema kantselei ülem, aga ma arvan, et kantseleiülemaid vist ei peaks põhiseaduses üldse olema, nii et see oleks arvatavasti üleliigne ka siin projektis.

Mis puudutab Eesti Panga direktori ametisse nimetamist, siis vastav formuleering on rännanud siia põhiseaduse projekti, kui ma ei eksi, härra Raidla töögrupi projektist. Kuidas täpselt toimub Eesti Panga direktori ametisse nimetamine, ma arvan, ei ole siin läbi mõeldud. Siin on mõeldud ainult

üldpõhimõtet, et nii olulisele ametikohale nimetataval isikul peaks olema parlamendi heakskiit. Minu enda veendumus on selline, et kui valitakse kedagi võimalikult üldiste tingimuste alusel, siis peab valimine toimuma maksimaalselt laia kogu poolt. See tähendab, kui tahetakse poliitilist hinnangut antud inimese kohta. Kui tahetakse välja valida võimalikult suure professionaalse sobivusega inimest, siis sellised laiad valimised ei kõlba. Parem oleks, kui seda teeks niisuguste inimeste kogu, kes suudaks spetsialisti väärtust hinnata. Mujal maailmas on need küsimused tihtipeale lahendatud niimoodi, et kandidaadi esitamisega ei tegele mitte terve parlament, vaid üks parlamendi alamkomisjon, kellele on see ülesandeks tehtud. Kuidas see täpselt on, seda ma ei tea ütelda.

Viimane küsimus puudutas, kui ma ei eksi, mittekodanike hääleõigust kohalikel valimistel. Ma arvan, et see punkt lähtub sellest samast eeldusest, et meil saab olema alalisi mittekodanikke. Teiseks peegeldab see eelnõu koostajate poliitilist seisukohta selles küsimuses. Küsimus oli passiivsuses ja aktiivsuses. Ma arvan, et see on võib-olla härra Hallaste tõstatatud küsimustest kõige olulisem. Ma jääksin siin praegu vastuse võlgu, sellepärast et ma arvan, et see küsimus ei ole piisavalt läbi mõeldud ja debateeritud.

Juhataja

Härra Sovetnikov, palun!

S. Sovetnikov

Austatud härra juhataja! Lugupeetud härra Adams! Palun selgitage § 18 viimast lauset! Siin on kirjutatud: "Keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti Vabariigi mõne tema osa ühendamine Venemaaga." Kas ainult Venemaaga? Võib-olla ma ei saa teist aru. See on esimene küsimus.

Ja teine. Kas on õige, nagu me kirjutame § 25 viimases lauses, et töökohustust ei ole? Minu arvamus on, et töökohustus on kõigi kodanike põhikohustus kõikides maades, see peab olema. Kas on nii õige? Aitäh!

J. Adams

Ma alustan vastamist viimasest küsimusest. Töökohustuse formulatsioon ei ole piisavalt täpne. Siin on koostajad lähtunud mõttest, et see paragrahv peaks välistama igasuguse sunnitöö, kaasa arvatud vangilaagrites jne. Kuid kiirustades nad ei leidnud head sõnastust, nii et see pretensioon on täiesti õige.

Mis puutub esimesse küsimusse, siis ma arvan, et Venemaa osa Eesti ajaloos on siiski väga spetsiifiline. Mitte ükski teine riik, vähemalt XX sajandil, ei saa niisugusele osatähtsusele pretendeerida. Ma arvan, et ka tulevikus ei ole välistatud nende poliitiliste jõudude tõus kas Eestis või Venemaal, kes tahaksid need riigid veel kord ühendada, nii et sellise otsese keelu sissepanemises väljendub autorite sügav poliitiline veendumus ja see on otseselt vajalik. Kui kunagi

Eesti rahvas otsustab rahvahääletusel seda paragrahvi muuta, siis see oleks iseasi.

Juhataja

Aitäh! Härra Sulev Vahtre, palun!

S. Vahtre

Üks väike küsimus lugupeetud ettekandjale. I peatüki § 2. Miks on peetud vajalikuks loetleda siin nimeliselt Eesti territooriumi alaosad? Nii oli see 1920. ja 1933. aasta põhiseaduses, kus see oli seotud mõningate lootustega, mis olid tekkinud, 1937. aastal mitte.

J. Adams

Antud juhul on lähtunud 1920. aasta põhiseaduse traditsioonist. Võib-olla on siia püütud ka aimamisi sisse programmeerida sellist haldusreformi käiku, mis viiks meid vanale administratiivjaotusele tagasi, aga mitte sellest eemale.

Juhataja

Härra Tupp, palun, teie küsimus!

E. Tupp

Härra juhataja! Härra ettekandja! Ma võtaksin vaatluse alla § 9. Üheski varasemas Eesti Vabariigi põhiseaduses ei ole määratletud Kaitseliitu kui organisatsiooni. Millistel põhimõtetel eelistatakse teie § 89 redaktsioonile, mille praegu esitan: "Eesti riigikaitse moodustavad kaitsejõud, nende korraldus määratakse seadusega"? Kas te ei leia, et see on küllaldane, või mis põhjustel, mis kaalutlustel te toote põhiseadusesse sisse sellise mõiste?

J. Adams

Kui te lubate, siis ma ei kommenteeriks teie teist versiooni. Ma arvan, et meie silmad näevad, mis ümberringi toimub. Kaitseliit ilmselt vajab ja väärrib väljatoomist põhiseaduses.

Juhataja

Härra Tarand, palun!

A. Tarand

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud härra Adams! Ma pean sissejuhatuseks rõhutama, et ma olen täieliku usuvabaduse pooldaja ja ka usu riigist lahutamise pooldaja, nagu § 15 seda sätestab. Nüüd aga §-s 21 ja §-s 22 on sätitud haridussüsteemi. Siin on antud vanematele täielik õigus valida koole ja samal ajal on haridussüsteem pandud riikliku järelevalve alla. Vähemalt meie praeguse ühiskonna esimesel arenguetapil on arvata, et võib tekkida päris kummaliste usulahkude koolikesi, millel üldise haridussüsteemiga palju pistmist ei ole. Kumba õigust peaks kärpima, kui konflikt tekib: kas vanemate õigust või hakkab riik niisugustel juhtudel vahele segama, mis natuke rikub riigi ja kiriku lahususe põhimõtet?

J. Adams

Ma püüan vastata sellele küsimusele, miks see on siia sisse toodud. See oli ka 1938. aasta

põhiseaduses, aga rohkem on võetud eeskju Euroopa maade praegustest põhiseadustest, kus üldiselt vabadus kooli valida, samuti vabadus koole asutada on põhiseaduslikult fikseeritud, aga samal ajal on fikseeritud ka koolides õpetamise standardi riiklik järelevalve või järelevalve koolide kvalifitseerimise või rühmitamise või niisuguste küsimuste üle. Võib-olla see sõnastus ei ole kõige õnnestunud, aga mõte on siin selles, et peale koolide valimise vabaduse on ka võimalus anda neile riiklikult pädev hinnang, millist haridustaset ühe või teise kooli lõpetamine võiks endaga kaasa tuua.

Juhataja

Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre

Austatud härra Adams! Ajaloolasena jäin minagi vaatama § 18, mille seesugune, võib-olla veidi ootamatu sõnastus mulle, ma pean ütlema, küllaltki imponeeris. Aga ma tahan küsida, kas autorite kollektiivil ei tekkinud mõtet või ei arutatud küsimust sõnastada lause "Keelatud on ühingud ja liidud, mille eesmärk on Eesti ühendamine Venemaaga" niimoodi: "Keelatud on need ühingud, mille eesmärk on Eesti ühendamine Venemaa või Saksamaaga."

J. Adams

Täna, härra Vahtre! Autorite kollektiivi nimel pean ma ütlema, et meie, tehes seda tööd, tundsimisest äärmiselt suurt puudust sellest, et härra Vahtre ei olnud meiega. Ma olen kindel, et kui ta oleks olnud meiega, siis nii mõnigi lause, kaasa arvatud arutusel olev sõnastus, oleks saanud tõenäoliselt täpsem ja parem.

Juhataja

Aitäh! Härra Tupp, teine küsimus, palun!

E. Tupp

Härra juhataja ja härra Adams! Ma palun vabandust, et ma kohe ei küsinud! Ma palun selgitust. Kes on väljaspool Eestit elav inimene? Täna!

J. Adams

Kes on väljaspool Eestit elav inimene, eestlane? Ma arvan, et mingis ühenduses oskame kõik seda defineerida. Ma ei ole kindel, kas seda saaks nüüd defineerida juuksekarva täpsusega. Minu teada on sellel sajandil sellesuunalisi vaidlusi kõige massilisemalt peetud Iisraelis (teemal: kes on juut?). Ega neilgi see asi päris hästi õnnestunud ei ole. Aga mingisuguses lahenduses on võimalik mingid juhtnöörid siiski anda.

Juhataja

Suur tänu, härra Adams! Rohkem küsimusi assamblee liikmetel praegu ei ole. Me jätkame teie projekti arutelu nädala pärast. Täna!

Päevakorrapunktis 1.3. on sõna ettekandeks härra Kalle Kulbokil, kes palus ettekande tegemiseks aega 15 minutit. Palun, härra Kulbok!

K. Kulbok

Ma püüan teha kiiresti, sest pole mingit kasu, kui kas või selle põhiseaduse teile ette loeksin. Ma loodan, et te jõuate kodus selle läbi lugeda ja kui teil küsimusi tekib, siis palun need esitada järgmine kord.

Kõigepealt mõningatest ajenditest, mis on viinud selle põhiseaduse sünnile. Ma arvan, et paljud teist on kuulnud, et ülemnõukogu presiidium on täiesti ebaseaduslikult tõrjunud rojalistliku partei Eesti Vabariigi riigisüsteemist kõrvale ja see omakorda on andnud rojalistlikule parteile õiguse tegutseda väljaspool Eestit. Samal ajal kui Eesti Kongress ja ülemnõukogu moodustasid Põhiseadusliku Assamblee, moodustas rojalistlik partei kuningliku assamblee ja andis 1. novembriks tähtaja valmistada ette kuningriigi põhiseadus. Sellest tulenevalt ongi hajutatud töö nimetatud põhiseaduse eelnõu koostamisel. 30. septembriks olid esitatud peamiselt presidentaalsed seaduseelnõud. Jüri Adamsi eelnõu ma kahjuks ei ole näinud, sellepärast ma ei oska selle kohta hinnangut anda. Ainult see tõsiasi sundis Peet Kaske, kellele ma kuningriigi põhiseaduse töövarianti näitasin, esitama seda väikeste korrektiividega, nimelt jäeti "Riigipea" peatükist paar paragrahvi välja või muudeti selle sõnastust. Jäi välja viide troonipärilusele, jäid välja riigipea võimalikud nimetused. Kõik ülejäänud, mida me kuninglikule assambleele kavatsesime esitada, on selles põhiseaduse maketis jäänud samaks. Ma usun, et ei tee paha, kui ka Põhiseadusliku Assamblee liikmed tutvuvad selle põhiseaduse eelnõuga. Nimelt on see praegusel kujul põhiseadus, mis ei ole vabariigi põhiseadus, aga samal ajal võib seda ka olla. On tegemist Eesti põhiseadusega. Ei ole tegemist põhiseadusega, kus riigipeaks on ilmtingimata president, riigivanem või kuningas. Ta on universaalne ja sellepärast ma arvangi, et sellel on eelis kõikide ülejäänud eelnõude ees.

Eeliseks on veel üks tõsiasi. See põhiseadus on kõige lühem. Kui te panete tähele, siis see koosneb ainult 89 paragrahvist. 89 paragrahvist koosnes Eesti põhiseadus kuni 1938. aastani. Nii et teataval määral on see traditsioonide austamine. Mida lühem on põhiseadus, seda kauem ta kestab, seda vähem on tarvidust seda igal aastal muuta.

Mis veel? Aluseks on olnud 1920. aasta põhiseadus. Kui teile tundub, et nii mõnigi paragrahv on sõnastatud arhailiselt, siis ongi siin võib-olla lõivu makstud 1920. aasta põhiseadusele ja muidugi ka sellele, et tähtaeg, mis sundis kuninglikule assambleele esitatavat töömaketti kohandama praktiliselt ühe ööpäeva jooksul Põhiseaduslikule Assambleele esitatavaks, on tekitanud mõningaid õigekirjavigu ja mõningate lausete lohisevat sõnastust. Nii et ma loodan, et te suhtute sellesse, kuidas ütelda, andeksandvalt. Kui te loete läbi kaaskirja, siis on siin ka need põhjendused, miks ei saa võtta põhialuseks praegu sisuliselt kehtivat 1937. aasta põhiseadust ja miks on püütud seda üles ehitada 1920. aasta põhiseadusele.

Loomulikult on põhiseaduse eelnõu täiendatud nende 1937. aasta põhiseaduse paragrahvide sõnastuse ja redaktsiooniga, mis ei ole kantud Pätsu presidentaalsest vaimust ja Pätsule

kohandamisest. Loomulikult on arvestatud ka kõikide teiste, n.-ö. praeguste nõukogude juristide koostatud eelnõudega, eriti Talviku ja Kaljuvee variandiga, ja on arvesse võetud ka mitmete teiste Eesti-aegsete õigusteadlaste seisukohti ja välisriikide põhiseadusi. Ma arvan, et mul pole mingit vajadust teile siin seda praegu refereerima hakata. Kes asja vastu huvi tunneb, leiab, et tema kohustus on see läbi lugeda ja mingil moel jõuab ta ise selle tööni välja.

Võib-olla paarile asjale ma juhin tähelepanu kodanike põhiõiguste ja vabadustega seoses. Ma pean väga oluliseks, et §-s 20 oleks otsesemalt välja öeldud, et lastelastel on nagu vanavanematelgi õigus puhtale loodusele. Ma pean oluliseks, et oleks välja öeldud, et terve see peatükk kehtib samahästi ka kõigi välismaalaste ja kodakondsuseta isikute kohta. Ma pean oluliseks, et oleks alanud rahvaalgatuse võimalus. See, et siin on väga madal kvoot, 25 000 nii nagu 1920. aastal, võib teid ära ehmatada. Tõesti, rahvaalgatuse seadusega on võimalik sätestada allkirjade tõestamise kord, mis muudab algatamise raskemaks, ja on võimalik sätestada kaudne kord, mis praktiliselt teeb võimatuks kergemeelsed rahvaalgatused. Kui näiteks tuleb sisse maksta raha rahvahääletuse läbiviimise kuludeks ja tagasi saab selle raha ainult juhul, kui tõesti vähemalt 50% hääletab selle algatuse poolt, siis ma arvan, et niisugused kergemeelsed rahvaalgatused jäävad ära. Riigipea kannab tõesti põhiliselt tseremoniaalset rolli. Talle on antud otsustusõigus ainult juhul, kui tekib lahkeli kas seadusandliku võimu ja rahva vahel või seadusandliku võimu ja täidesaatva võimu vahel või siis, kui Riigikohus tunnistab mõned seadused põhiseadusele mittevastavaks. Ma arvan, et mul pole pikemalt mõtet teie ees enam jutustada.

Juhataja

Aitäh, härra Kulbok! Siiski on teile ka vähemalt kaks küsimust. Härra Koha, palun!

K. Koha

Austatud juhatus! Lugupeetud ettekandja! Ma esitan kaks küsimust. Kõikides meile esitatud seaduseelnõudes käsitatakse peatükis "Õigused, kohustused, vabadused" õigust omandile ja omandit piiratakse vastavalt seadusele. Pakutavas eelnõus seda sätet ei ole. Siit ka küsimus. Kas omand kuulub teie kuningriigis kuningale või tema kodanikele, inimestele? Kas kuningas on jumala asemik maa peal või esimene kodanik riigis? Aitäh!

K. Kulbok

Ma ütlen veel kord, et otstarbekas oleks küsida küsimusi pärast seda, kui see põhiseaduse eelnõu on läbi loetud. See on siin kirjas, et eraomand on riigi kaitse all ja omandi võõrandamine ühiskondlike vajaduste tõttu võib toimuda vaid seaduses määratud alusel ja õiglase tasu eest. See on §-s 18. Aga kui me hakkame lugema, siis läheb see väga pikale.

Juhataja

Aitäh, härra Kulbok! Härra Sirendi, palun!

A. Sirendi

Lugupeetud ettekandja! Nagu ma aru saan, kuninglik assamblee tunnustab ja aktsepteerib Põhiseaduslikku Assambleed. Kas teil oli arutusel ka see variant, et te ei tunnustaks? Kuidas te saaksite oma eelnõu anda rahvale arutada?

K. Kulbok

Põhimõtteid on väga mitmesuguseid. Meenutage, kuidas 1932. aastal kukutasid vapsid läbi Riigikogu esitatud põhiseaduse variandi ja esitasid seejärel praktiliselt sellesama muutmise eelnõu oma sõnastuses, mis rahvahääletusel läbi läks. Ma arvan, et eks meilgi on võimalus kujundada konkreetne taktika, aga siis juba vastavalt sellele, kuidas Põhiseadusliku Assamblee poolt see eelnõu vastu võetakse. Kui selles eelnõus on ikkagi määratud, kes on vabariigi vastane, põhiseaduse vastane ja kuulub maalt väljasaatmisele, giljotineerimisele või ma ei tea, kuidasmoodi, loomulikult me asume ennast kaitsma. See õigus on meil olemas, vähemalt praeguse põhiseaduse järgi.

Juhataja

Aitäh, härra Kulbok! Rohkem teile küsimusi ei ole. Ka teie projekti arutelu jätkub nädala pärast, pärast seda, kui assamblee liikmed on saanud sellega põhjalikult tutvuda. Tänan!

Lugupeetud assamblee liikmed! Meil on lõunavaheajani aega 18 minutit. Alustame teise päevakorrapunkti arutelu. Eilsel juhatuse koosolekul selgus, et raskeim, mille me peaksime otsustama, on see, mida tähendab ühe või teise projekti või siis 1937. aasta põhiseaduse aluseks võtmine. Samas küsimuses on juhatuse jõudnud ka kaks kirjalikku ettepanekut. Ma palun, et me kuulaksime selles päevakorrapunktis kõigepealt ära juhatuse lühikese sõnavõtu. Palun, härra Vahtre!

L. Vahtre

Austatud Põhiseaduslik Assamblee! Mida mõista aluseks võtmise all, see on korduvalt üles kerkinud ja see sisaldub ka küsimuses, kas me peame tingimata lähtuma 1937. ja 1938. aasta põhiseadusest või mitte. Juhatusel on praegu selline seisukoht, et 1938. aasta põhiseaduse aluseks võtmine ei ole järjepidevuse seisukohalt tingimata vajalik. Sel põhjusel, et kui me täpselt järgime põhiseaduse rida, siis on meil ühtmoodi võimatu seda seaduslikult parandada või ka uuega asendada. Järelikult, kui me peaksime kartma põhiseadusliku järjepidevuse katkemist, siis me peame seda kartma võrdselt nii selle parandamise juures kui ka uue projekti väljatöötamise juures. Tegelikult ei ole meil mingiks kartmiseks põhjust, sest oluline on riiklik järjepidevus. Kui uus põhiseadus või ka parandatud vana läbib rahvahääletuse, siis jõustub ta sellega niikuinii ja sellele ei ole mitte kellelgi mitte midagi ette heita.

Ja mida veel? Enamik esitatud projekte lähtub ju tegelikult niikuinii 1938. aasta põhiseadusest, see olgu lohutuseks öeldud. Järelikult otsuses, mida võtta aluseks, peaks Põhiseadusliku Assamblee liige juhatuse arvates lähtuma sellest, millist projekti peab ta kõige lähedasemaks oma ideaalile, samuti sellest, millist projekti on tema arvates kõige lihtsam ja otstarbekam töödelda. Aluseks võtmine ei tähenda seda, et hiljem ei võiks vastava projekti kohta teha ja ka assamblee täiskogu ette

viia parandusettepanekuid, mis kontseptuaalselt erinevad aluseks võetud projekti vaimust ja kirjatahest. Selleks on muu hulgas alati vabadus kasutada kõrvalejäetud projekte, sealhulgas 1938. aasta põhiseadust. Vaat see ongi nüüd see punkt, mille osas juhatus ootab assamblee liikmete arvamust, sest laekunud on, nagu öeldud, kaks ettepanekut: üks härra Saatpalult, teine härra Rebaselt. Tuum on nimelt selles, et assamblee otsustaks enne ära põhiseaduse n.-ö. elutähtsate küsimuste printsiibid, eriti võimude tasakaalu küsimuse ja võtaks selle siis juba printsiibina aluseks, mida hiljem enam ei muudeta. See oleks nagu karkass või skelett, millele hakatakse liha kasvatama. Juhatus seisukoht selles osas on selline, et järgneva nädala jooksul (kindlasti homme, võib-olla ka täna õhtupoole või kuidas komisjonidel on aega) tegeldaks kõigis komisjonides kõigi viie esitatud projekti kõigi peatükkidega, iseäranis nende kõige tähtsamatega ja ka nendega, millele viitab toimkonna nimi, aga mitte ainult nendega. See oleks siis arutelu elutähtsates küsimustes. Vaidlus selle üle, milline kontseptsioon jääb esialgu peale, just eriti võimude tasakaalu osas, leiaks oma esialgse lahenduse hääletamisel reede õhtupoolikul. Aga juhatuse ettepanek on selline, et see ei saaks meile siduvaks, et ka sel teemal võib kuni lõpliku otsuse vastuvõtmiseni oletatavasti novembri keskel teha kontseptuaalseid ettepanekuid, parandusettepanekuid ja need siis lõpus veel kord läbi arutada.

Ma palun kõigil assamblee liikmeil selle üle mõelda. Kes on juba enne kõik valmis mõelnud, sel on võimalus muidugi sõna võtta.

Juhataja

Aitäh! Härra Korrovits, palun!

V. Korrovits

Lugupeetud juhatus! Mul on üks küsimus. Nimelt on teada härra Saatpalu projektist, et see on töökorralduse täpsustamise kohta. Missugune on Hain Rebase ettepanek, kas see puudutab sama küsimust või on see mõne teise teema kohta? Tänan!

Juhataja

Härra Hain Rebase ettepanek kannab pealkirja "Kalenderplaani projekti asjus". Kas härra Rebas lubab, et ma loen selle ette? Tänan!

"Panen ette järgmist.

1. Põhjalikult arutada ja häälteenamusega fikseerida assamblee töö põhisuunad, s. t. need momendid, millest sisuliselt oleneb teiste komisjonide töö. Nimelt: a) riigivõimude tasakaalu ja b) kodakondsuse osas.
2. Vahepeal, s. t. nii kaua, kui kestab põhisuundade arutelu, valmistada komisjonides ette 2–3 alternatiivi. Näiteks tugeva, keskmise või nõrga presidendi võimalustest.
3. Kui põhisuunad assamblees on otsustatud, rakendada komisjonides vastav variant.
4. Alustada põhisuundade määratlemist võimalikult pea, kas või täna."

Seega on juhatuse arvates nii härra Saatpalu kui ka härra Rebase ettepanekud sisult samasuunalised.
Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre

Vabandust, kui ma liiga palju ühte asja üle räägin, aga ma kordan: erinevus juhatuse seisukoha ja esitatud ettepaneku vahel on lihtsalt selles, kui siduvaks osutub assamblee tööle otsus millegi aluseks võtmisest. Selles on küsimuse tuum, kas me peame n.-ö. poole tee peal oma põhimõtted ära otsustama. Tõepoolest, ülejäänud paragrahvide koostamiseks oleks see vajalik, teades, missugused on kesksamad põhimõtted. Teisest küljest seob see meid natuke varem, kui me ootasime, ja võib tekitada liiga varaseid vastuolusid. Tänan!

Juhataja

Tänan! Sisuliselt on jäänud teises päevakorrapunktis veel kalenderplaani arutelu. Ma arvan, et see on samuti väga oluline küsimus, kuidas me oma tööd organiseerime. Härra Korrovits, palun teist korda!

V. Korrovits

Härra juhataja! Saanud teada Hain Rebase ettepaneku sisu, on mul niisugune ettepanek. Härra Saatpalu variandis on öeldud, et me peaksime otsustama, kas assamblee loeb oma ülesandeks 1938. aasta põhiseaduse muutmise. Selle fikseerimisega me võime aluseks võtta ükskõik millise esitatud põhiseaduse eelnõu. Selles on see sisu, nagu ma olen aru saanud, kuid see ei välista härra Rebase ettepanekute aktsepteerimist või selle üle arutamist. Kuid küsimus on selles, et meie töö sisuks peaks olema 1938. aasta põhiseaduse muutmise. Edasi me arutame selle üle, missuguse projekti me võtame edaspidise töö aluseks. Tänan!

Juhataja

Tänan! Härra Kask, palun!

P. Kask

Aitäh! Minu arvates on need härra Rebase ja härra Saatpalu ettepanekud liialt üldsõnalised. Ma ootasin väga konkreetset projekti, otsuse eelnõu, kus on kirjas, mida me hääletame, kus on kirjas need vajalikud alternatiivid. Kui selline projekt on esitatud, siis me otsustame, kas me võtame selle projekti arutamise päevakorda või mitte, kas see on otstarbekas või mitte. Seni, kuni seda projekti ei ole, ei ole minu arvates mõtet arutada, kas seda koostada või mitte. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Kask! Juhatus võtab härra Kase sõnavõttu kui teatavat etteheidet oma tööle, kuid juhatus lähtus sellest, et kahe assamblee liikme pöördumised selles küsimuses on olemas ja me soovime kontrollida, kuivõrd neid mõistavad ja toetavad teised assamblee liikmed. Härra Rebas, palun!

H. Rebas

Lugupeetud esimees! Kallid kolleegid! Ma tahan ainult täpsustada. Erinevus härra Saatpalu ja minu ettepaneku vahel näib olevat see, et härra Saatpalu tahab üht tervet eelnõu võtta aluseks ja ühisaruteluks. Mina tegin ettepaneku, et me arutaksime lihtsalt põhilisemaid küsimusi, nimelt riigivõimude tasakaalu ja võib-olla kodakondsust, fikseeriksime Põhiseadusliku Assamblee ühise läbihääletatud seisukoha neis küsimustes ja siis läheksime edasi teiste komisjonide töö arutamise juurde.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Meil on jäänud lõunavaheajani aega viis minutit. Mul on ettepanek, et selles päevakorraküsimuses saab veel sõna proua Aaskivi ja pärast seda püüaksime kokku leppida, kas meil on võimalik vastu võtta otsus esitatud projekti kohta või tuleb meil tööd edaspidi kavandada mõne teise projekti alusel. Niisiis, viimane sõnavõtja on proua Aaskivi. Palun!

Ü. Aaskivi

Lugupeetud härra juhataja! Lugupeetud kolleegid! Mulle tundub, et taoliselt selle päevakorrapunkti arutelu jätkates võib assamblee täiskogu sattuda ummikusse, kuid on olemas ühel eelmisel istungjärgul vastuvõetud reglement ja selles on olemas § 3, mis käsitleb Põhiseadusliku Assamblee juhatust. Selles on öeldud, et juhatus otsustab Põhiseadusliku Assamblee töökorralduse küsimused, ja sama paragrahvi lõige 3 ütleb, et juhatus kutsub töökorralduse küsimuste otsustamiseks vajaduse korral enda juurde toimkondade esimehed. Ma teen ettepaneku jääda töökorralduse küsimuste lahendamisel ja otsustamisel reglemendis sätestatud korra juurde. Ma kordan veel kord: mulle tundub, et niiviisi läheb meil küsimus ummikusse ja me ei jõua kuhugi. Aitäh teile!

Juhataja

Aitäh! Härra Saatpalu! Teie ettepanek läheb assamblee materjalide juurde. Ma loodan, et te soovisite teha õienduse, sest ma sain aru, et teist saadi valesti aru. Ei ole vaja kirjalikku ettepanekut. Juhatuse tööle tehti teist korda etteheide ja mulle tundub, et on aeg asuda otsustama. Juhatuse poolt on teile nädal aega tagasi kätte antud otsuse projekt. Paluti teha kirjalikke ettepanekuid selle projekti muutmise kohta. Nõutaval kujul selliseid kirjalikke ettepanekuid tulnud ei ole. Kahest üldsuunalisest ettepanekust kandis juhatus teile ette. Panen hääletusele juhatuse esitatud otsuse projekti Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee töö kalenderplaani kinnitamise kohta. Hääletame. Täna teid! 23 poolthäälega 3 vastuhääle vastu on Põhiseadusliku Assamblee töö kalenderplaani kinnitatud.

Täna jätkub töö toimkondades. Ma loodan, et ka homme on toimkondadel jõudu ja tahtmist jätkata tööd. Ma pakun organisatsioonilistes küsimustes kõigi toimkondade juhtidele sõna. Palun varuda pisut kannatust! Härra Kask, palun!

P. Kask

Palun neljanda toimkonna liikmetel koguneda täna kell 15 ruumi nr. 155. Täna!

Juhataja

Kas teiste toimkondade juhid soovivad sõna? Härra Saatpalul oli sõrm püsti. Palun anda temale mikrofon!

V. Saatpalu

Omavalitsuse toimkonnal palun homme kell 10 tulla ruumi nr. 214, kus on meie laiendatud koosolek ekspertide osavõtul. Täna oleme vabad.

Juhataja

Härra Tarto!

E. Tarto

Kaitsetoimkonnal palun koguneda kohe praegu, kui me läheme lõunavaheajale, saali tagumise ukse juurde. Aitäh!

Juhataja

Härra Rätsep!

J. Rätsep

Palun kuuenda toimkonna liikmetel kuni homme keskpäevani teha projektidega tööd ja kell 12.30 koguneda meie jaoks määratud kabinetti asja arutama.

Juhataja

Härra Salum!

V. Salum

Esimese toimkonna liikmetel palun kell 15 koguneda meie tööruumi.

Juhataja

Härra Lauri Vahtre!

L. Vahtre

Teise toimkonna liikmetel palun minna sinna kohta, kus on hea ja rahulik tööd teha ning lugeda läbi kõik esitatud projektid. Kohtume homme kell 10 meile ettenähtud ruumis.

Juhataja

Härra Koha!

K. Koha

Lugupeetud teise toimkonna liikmed! Palun teil pärast täiskogu istungi lõppemist jääda saali, et leppida kokku edasise töö üle. Aitäh!

Juhataja

Täna! Palun ainult üheks minutiks veel kannatust! Tuletan meelde, et äsja võtsime vastu assamblee töö kalenderplaani. Vastavalt sellele otsustatakse nädala pärast, kas on võimalik võtta aluseks mõni esitatud projektidest ja kui, siis milline projekt. Ma palun kõigil toimkondadel lähtuda nädala pärast eesiseva töö ettevalmistamisel härra Lauri Vahtre esitatud ettepanekust vaadata kõiki projekte

sellise pilguga, kas neist mõnda on võimalik aluseks võtta. Nädala pärast püüab meid aidata neljast teadlasest koosnev ekspertkomisjon. Juhatus andis oma aktsepti härra Rebasele, härra Uibopuule, härra Kirisele ja härra Krossile. Ma loodan, et nad aitavad nädala pärast õige otsuse tegemisel. Sellega on Põhiseadusliku Assamblee neljas istung lõppenud. Me kohtume teiega nädala pärast. Kõige paremat!